رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْ كَانُوْا مُسْلِمِيْنَ ﴿٢﴾ ذَرْهُمْ يَاْكُلُوْا

گهڻيون ئي ڀيرا ڪافر ڪندا ته ڪاش مسلمان هجن ها. انهن کي ڇڏي ڏي ته کائن ۽

وَيَتَمَتَّعُوْا وَيُلْهِهِمُ الْاَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ﴿٣﴾ وَمَآ اَهْلَكْنَا

نفعو وٺن ۽ امید انهن کي غفلت ۾ وجهي پوءِ جلدي انهن کي خبر پوندي. ۽ اسان ڪوبه ڳوٺ

مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُوْمٌ ﴿٤﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ

تباهه نه ڪيو مگر انهيءَ جي واسطي هڪڙو معلوم لکيو هو. ڪا به جماعت پنهنجي واعدي کان نه اڳتي

اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُوْنَ ﴿٥﴾ وَقَالُوْا يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْ نُزِّلَ عَلَيْهِ

وڌي ۽ نه پٺتي هٽي ۽ چوڻ لڳا اي اهو شخص جنهن تي قرآن لٿو

الذِّكْرُ اِنَّكَ لَمَجْنُوْنٌ ﴿٦﴾ لَوْ مَا تَاْتِيْنَا بِالْمَلٰٓئِكَةِ اِنْ كُنْتَ

بيشڪ تون چريو آهين. اسان وٽ ملائڪ ڇو نه ٿو آڻين جيڪڏهن تون سچو

مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوْٓا اِذًا

آهين. اسان ملائڪن کي بيڪار نازل نه ڪندا آهيون ۽ اهي لهن ته پوءِ انهن کي مهلت نه

مُّنْظَرِيْنَ ﴿٨﴾ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ

ملندي. بيشڪ اسان هي قرآن نازل ڪيو آهي ۽ بيشڪ اسان پاڻ ان جا نگهبان آهيون. ۽

اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِيْ شِيَعِ الْاَوَّلِيْنَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ

بيشڪ اسان توکان اڳي اڳين امتن ۾ رسول موڪليا. ۽ انهن وٽ ڪو به رسول

رَّسُوْلٍ اِلَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿١١﴾ كَذٰلِكَ نَسْلُكُهٗ فِيْ قُلُوْبِ

نه ايندو هو مگر ان سان مسخري ڪندا هئا. اهڙيءَ طرح اسان مسخري کي انهن مجرمن

الْمُجْرِمِيْنَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿١٣﴾

جي دلين ۾ راهه ڏيندا آهيون. اهي ان تي ايمان نه ٿا آڻين ۽ اڳين جو طريقو (نمونو) گذري چڪو آهي.

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِّنَ السَّمَآءِ فَظَلُّوْا فِيْهِ يَعْرُجُوْنَ ﴿١٤﴾

۽ جيڪڏهن اسان انهن جي واسطي آسمان مان ڪو دروازو کوليون جو ڏينهن جو ان تان چڙهن لڳن ها.

لَقَالُوْٓا اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُوْرُوْنَ ﴿١٥﴾ ع

تڏهن به چون ها ته اسان جي نظربندي ڪئي ويئي آهي، بلڪ اسان تي جادو ٿيو آهي.

منزل ٣

ف٢ هي تمنا ... عذاب کي ڏسي ٿيندي. جڏهن ڪافرن کي معلوم ٿيندو ته اهو گمراهيءَ ۾ هو ۽ آخرت ۾ قيامت جي ڏينهن سختيون ۽ خطائون پنهنجا انجام ۾ ڏسي. زجاج چوي ٿو ته ڪافر جڏهن پنهنجي ... جو حال ۽ مسلمانن تي الله تعالى جي رحمت ڏسندا ته پڇتائيندا ۽ تمنا ڪندا. ف٣ اي محبوب مصطفى (صلى الله تعالى عليه وسلم). ف٤ دنيا جون لذتون. ف٥ نعمتن، لذتن ۽ ڊگهي عمر جي، جنهن سبب اهي ايمان کان محروم آهن. ف٦ پنهنجو انجام ڪار. هن ۾ تنبيهه آهي ته ڊگهين اميدن ۾ گرفتار ٿيڻ ۽ دنيا جي لذتن جي طلب ۾ ٻڏي وڃڻ ايمان واري جو شان نه آهي. حضرت علي المرتضى رضي الله تعالى عنه فرمايو ته ڊگهيون اميدون آخرت کي وسارن ٿيون ۽ خواهشن جي تابعداري حق کان روڪي ٿي. ف٧ لوح محفوظ ۾ انهي مقرر وقت تي اهو هلاڪ ٿيو. ف٨ مڪي جي ڪافرن، حضور محبوب نبي ڪريم صلى الله عليه وسلم جن کي. ف٩ انهن جو اهو قول مسخري ۽ ٺٺولي جي طريقي سان هو، جيئن فرعون حضرت موسى عليه السلام جي نسبت چيو هو اِنَّ رَسُوْلَكُمُ الَّذِيْٓ اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُوْنٌ. ف١٠ جيڪي توهان جي رسول هجڻ ۽ قرآن پاڪ جي ڪتاب الاهي هجڻ جي شاهدي ڏين. ف١١ الله تعالى ان جي جواب ۾ فرمائي ٿو. ف١٢ في الحال عذاب ۾ گرفتار ڪيا وڃن. ف١٣ جو ڦيرڦار، تبديلي، گهٽ وڌائي کان ان جي حفاظت فرمايون ٿا. سمورن جن، انسانن ۽ ساري مخلوق جي مقدور ۾ نه آهي جو هن ۾ هڪ اکر به گهٽ وڌ يا ان ۾ ڦيرڦار ۽ تبديلي ڪري سگهي ۽ جڏهن ته الله تعالى قرآن ڪريم جي حفاظت جو واعدو فرمايو آهي، ان ڪري اها خصوصيت صرف قرآن شريف جي ئي آهي. ڪنهن ٻي ڪتاب کي اها ڳالهه حاصل نه آهي. اها حفاظت گهڻن قسمن تي مشتمل آهي. هڪ هي ته قرآن شريف کي معجزو بڻايو ته جيئن بشر جو ڪلام ملي ئي نه سگهي هن ۾ ٻيو هي ته هن کي معارضي ۽ مقابلي کان محفوظ ڪيائين ته جيئن ڪو هن جي نيست و نابود ۽ معدوم ڪرڻ کان عاجز ڪري ڇڏيائين جو ڪافر ڪمال دشمني جي باوجود هن مقدس ڪتاب کي معدوم ڪرڻ کان عاجز آهن. ف١٤ هن آيت ۾ ٻڌايو ويو ته جهڙيءَ طرح مڪي جي ڪافرن، محبوب سرڪار عالم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن سان جاهلانه ڳالهيون ڪيون ۽ بي ادبيءَ سان ڪين مجنون چيائون. قديم ... کان ڪافرن جي نبين سڳورن سان اهائي عادت رهي آهي ۽ اهي رسولن سان مسخري ڪندا رهيا. هن ۾ محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالى عليه وسلم جن جي دل جي تسڪين آهي. ف١٥ يعني مڪي جي مشرڪن.

ع ١٥ ١

ف١٦ يعني محبوب مدني سيد الانبياء صلى الله عليه وسلم جن يا قرآن شريف تي. ف١٧ جو اهي نبين سڳورن جي تڪذيب ڪري عذاب الاهيءَ سان هلاڪ ٿيندا رهيا. اهوئي حال هنن جو آهي. پوءِ الله تعالى جي عذاب کان انهن کي ڊڄڻ گهرجي. ف١٨ يعني انهن ڪافرن جو بغض هن درجي تي پهچي ويو آهي جو جيڪڏهن انهن جي لاءِ آسمان ۾ دروازو کوليو وڃي ۽ ڪين ان ۾ چڙهڻ حاصل ٿئي ۽ ڏينهن جو ان مان لنگهن ۽ اکين سان ته ڏسن، تڏهن به نه مڃيندا ۽ اهي چوندا ته اسان جي نظربندي ڪئي ويئي ۽ اسان تي جادو ٿيو آهي پوءِ جڏهن انهن کي پنهنجي معائني سان يقين حاصل نه ٿيو ته پوءِ ملائڪن جي اچڻ ۽ شاهدي ڏيڻ سان، جنهن کي اهي طلب ڪن ٿا، ڪهڙو فائدو ٿيندو.

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَآءِ بُرُوْجًا وَّزَيَّنّٰهَا لِلنّٰظِرِيْنَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنٰهَا
۽ تحقيق اسان آسمان ۾ برج بنايا ف١٩ ۽ ان کي ڏسندڙن جي واسطي سينگاريوسون ف٢٠ ۽ ان کي اسان
مِنْ كُلِّ شَيْطٰنٍ رَّجِيْمٍ ﴿١٧﴾ اِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاَتْبَعَهٗ شِهَابٌ
هر مردود شيطان کان محفوظ رکيو. ف٢١ مگر جيڪو لڪ چوري ۾ ٻڌي وڃي ته ان جي پٺيان لڳندو آهي
مُّبِيْنٌ ﴿١٨﴾ وَالْاَرْضَ مَدَدْنٰهَا وَاَلْقَيْنَا فِيْهَا رَوَاسِيَ وَاَنْۢبَتْنَا
روشن شعلو. ف٢٢ ۽ اسان زمين پکيڙي ۽ ان ۾ لنگر ڦٽي ڪيا ف٢٣
فِيْهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُوْنٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيْهَا مَعَايِشَ
۽ اسان ان ۾ هر شيءِ اندازي سان ڄمائي. ۽ توهان جي واسطي ان ۾ گذر سفر جو
وَمَنْ لَّسْتُمْ لَهٗ بِرٰزِقِيْنَ ﴿٢٠﴾ وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا
سامان بنايو آهي ف٢٤ ۽ اهي ٻ جن کي توهان رزق ڏيندڙ نه آهيو. ف٢٥ ۽ اسان وٽ هر شيءِ جا خزانا
خَزَآئِنُهٗ وَمَا نُنَزِّلُهٗۤ اِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُوْمٍ ﴿٢١﴾ وَاَرْسَلْنَا الرِّيٰحَ لَوَاقِحَ
آهن ف٢٦ ۽ اسان ان کي هڪ معلوم اندازي سان ئي لاهيندا آهيون. ۽ اسان هوائون موڪليون
فَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَسْقَيْنٰكُمُوْهُ وَمَاۤ اَنْتُمْ لَهٗ بِخٰزِنِيْنَ ﴿٢٢﴾
ڪرڻ کي بار ڏيندڙ ف٢٧ پوءِ اسان آسمان کان پاڻي لاتو پوءِ اهو پاڻي توهان کي پيئڻ لاءِ ڏنوسي ۽ توهان ان جا ڪي
وَاِنَّا لَنَحْنُ نُحْيٖ وَنُمِيْتُ وَنَحْنُ الْوٰرِثُوْنَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا
خزانچي نه آهيو. ف٢٨ ۽ بيشڪ اسان جيارڻ ۽ اسان ئي مارڻ ۽ اسان ئي وارث آهيون. ف٢٩ ۽ اسان کي
الْمُسْتَقْدِمِيْنَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَاْخِرِيْنَ ﴿٢٤﴾ وَاِنَّ
معلوم آهن جيڪي توهان مان اڳي وڌيا ۽ توهان مان پٺتي رهندڙ به اسان کي معلوم آهن. ف٣٠ ۽ بيشڪ
رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ اِنَّهٗ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ
تنهنجو رب ئي قيامت ۾ انهن کي اٿاريندو ف٣١ ۽ اهو علم ۽ حڪمت وارو آهي. ۽ بيشڪ اسان انسان کي وڄندڙ ف٣٢
مِنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَاٍ مَّسْنُوْنٍ ﴿٢٦﴾ وَالْجَآنَّ خَلَقْنٰهُ مِنْ
مٽي مان پيدا ڪيو جيڪا اصل ۾ ڪاري بوءِ دار گارو هئي. ف٣٣ ۽ جن کي اسان ان کان اڳ ۾ پيدا ڪيو
قَبْلُ مِنْ نَّارِ السَّمُوْمِ ﴿٢٧﴾ وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّيْ خَالِقٌۢ بَشَرًا
بنا دونهين واري باه مان. ف٣٤ ۽ ياد ڪريو جڏهن تنهنجي رب ملائڪن کي فرمايو ته مان انسان کي ناهڻ وارو آهيان

ف١٩ جيڪي سياره ستارن جون منزلون آهن سي ٻارهن آهن: ١: حمل، ٢: ثور، ٣: جوزا، ٤: سرطان، ٥: اسد، ٦: سنبله، ٧: ميزان، ٨: عقرب، ٩: قوس، ١٠: جدي، ١١: دلو ۽ ١٢: حوت.

ف٢٠ ستارن سان.

ف٢١ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته شيطان آسمان ۾ داخل ٿيندا هئا ۽ اتان جون خبرون پورين وٽ آڻيندا هئا. جڏهن حضرت عيسىٰ عليه السلام پيدا ٿيا، تڏهن شيطان ٽن آسمانن کان روڪيا ويا. جڏهن حضور پُرنور محبوب سيد عالم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي ولادت باسعادت ٿي، تڏهن سڀني آسمانن کان روڪيا ويا.

ف٢٢ شهاب ان ستاري کي چئبو آهي، جيڪو شعلي وانگر روشن ٿئي ٿو ۽ ملائڪ ان سان شيطانن کي مارين ٿا.

ف٢٣ پهاڙن جا ته جيئن ثابت ۽ قائم رهي ۽ جنبش نه ڪري.

ف٢٤ اناج ۽ ميوا وغيره.

ف٢٥ ٻانهي، غلام، چوپايا ۽ نوڪر وغيره.

ف٢٦ خزانا هجڻ عبارت آهي اقتدار ۽ اختيار کان. معنىٰ هي آهي ته اسان هر شيءِ جي پيدا ڪرڻ تي قادر آهيون، جيترون گهرون ۽ جيڪو اندازو حڪمت جي تقاضا هجي.

ف٢٧ جيڪي آبادين کي پاڻي سان ڀرن ۽ سيراب ڪن ٿيون.

ف٢٨ جو پاڻي توهان جي اختيار ۾ ٿئي هن جي باوجود توهان کي ان جي ضرورت آهي. هن ۾ الله تعالىٰ جي قدرت ۽ ٻانهن جي عاجزي تي وڏو دليل آهي.

ف٢٩ يعني سموري خلق فنا ٿيڻ واري آهي ۽ اسان باقي رهڻ وارا آهيون ۽ ملڪ جي دعويٰ ڪرڻ وارن جي ملڪيت ضايع ٿي ويندي ۽ سڀني مالڪن جو مالڪ باقي رهندو.

ف٣٠ يعني اڳيون امتون ۽ امتِ محمديه جيڪا سڀني امتن ۾ پوئين آهي يا هي، جيڪي طاعت ۽ چڱائي ۾ اڳرائي ڪرڻ وارا آهن ۽ جيڪي سستيءَ کان پٺتي رهجي وڃڻ وارا آهن يا هي، جيڪي فضيلت حاصل ڪرڻ لاءِ اڳتي وڌڻ وارا آهن ۽ جيڪي عذر کان پٺتي رهجي وڃڻ وارا آهن. شانِ نزول:- حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما کان روايت ٿيل آهي ته محبوب نبي ڪريم صلي الله عليه وسلم جن نماز باجماعت جي پهرين صف جا فضائل بيان فرمايا، ان کان بعد صحابه ڪرام پهرين صف حاصل ڪرڻ لاءِ نهايت ڪرشان رهيا ۽ ميڙ ٿيڻ لڳو. جن سڳورن جا گهر مسجد شريف کان پري هئا سي پنهنجا گهر وڪڻي ويجهن گهرن خريد ڪرڻ تي آماده ٿي ويا ته جيئن پهرين صف ۾ جاءِ ملڻ کان محروم ڪڏهن نه ٿين. ان تي هي آيت ڪريمه نازل ٿي ۽ انهن کي تسلي ڏني وئي ته ثواب نيتن تي آهي ۽ الله تعالىٰ اڳين عذر سبب پٺتي رهجي ويندڙن جي [illegible] ۽ انهن جي نيتن کان به خبردار آهي [illegible] ف٣١ جنهن حال تي اهي مئا هوندا.

ف٣٢ يعني حضرت آدم عليه السلام کي [illegible] ف٣٣ [illegible] حضرت آدم عليه السلام جي پيدا ڪرڻ جو ارادو ڪيو، تڏهن زمين مان هڪ مُٺ مٽي جي کنئين ۽ [illegible] ڪيائين. جڏهن اهو گارو خراب ٿي ويو ۽ ان ۾ بوءِ پيدا ٿي، تڏهن ان ۾ انساني صورت بنايائين. پوءِ اهو سُڪي خشڪ ٿي ويو. پوءِ جڏهن ان ۾ هوا وڃي پيئي ته اهو وڄڻ [illegible] پيدا ٿي پيو. جڏهن سج جي تپش کان اهو پچي ويو ته پوءِ ان ۾ روح ڦوڪيائين ته اهو انسان ٿي ويو. ف٣٤ [illegible]

مِّنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُوْنٍ ﴿٢٨﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهٗ وَنَفَخْتُ فِيْهِ

وڄندڙ مٽي مان جيڪا ڪاري ۽ بوءِ دارگاري مان آهي. پوءِ جڏهن مان ان کي نيڪ ڪري وٺان ۽ ان ۾ پنهنجي طرفان

مِنْ رُّوْحِيْ فَقَعُوْا لَهٗ سٰجِدِيْنَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ

خاص عزت وارو روح ڦوڪيان و٣٥ ته ان جي واسطي سجدي ۾ ڪري پئجو و٣٦ پوءِ جيڪي به ملائڪ هئا سمورا سجدي ۾ ڪري پيا.

اَجْمَعُوْنَ ﴿٣٠﴾ اِلَّآ اِبْلِيْسَ ؕ اَبٰٓى اَنْ يَّكُوْنَ مَعَ السّٰجِدِيْنَ ﴿٣١﴾ قَالَ

سواءِ ابليس جي، ان سجدي ڪندڙن جي ساٿ کان انڪار ڪيو. و٣٧ فرمايائين اي ابليس توکي

يٰٓاِبْلِيْسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُوْنَ مَعَ السّٰجِدِيْنَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ اَكُنْ لِّاَسْجُدَ

ڇا ٿيو جو تو سجدي ڪندڙن جو ساٿ نه ڏنو. چيائين مون کي ڇڄو نه لڳو جو بشر کي سجدو ڪريان

لِبَشَرٍ خَلَقْتَهٗ مِنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُوْنٍ ﴿٣٣﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا

جنهن کي تو وڄندڙ مٽي مان پيدا ڪيو جيڪا ڪاري بدبوءِ دارگاري مان هئي. فرمايائين تون بهشت مان نڪري وڃ

فَاِنَّكَ رَجِيْمٌ ﴿٣٤﴾ وَّاِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ اِلٰى يَوْمِ الدِّيْنِ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ

بيشڪ تون تڙيل آهين. ۽ بيشڪ تو تي قيامت تائين لعنت آهي. و٣٨ چيائين

فَاَنْظِرْنِيْٓ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ﴿٣٧﴾

منهنجا رب! پوءِ مون کي مهلت ڏي اُن ڏينهن تائين جي اُٿاريو وڃڻ جي ڏينهن تائين. و٣٩ فرمايائين پوءِ بيشڪ تون مهلت ڏنلن مان آهين.

اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُوْمِ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ اَغْوَيْتَنِيْ لَاُزَيِّنَنَّ

معلوم وقت تائين و٤٠. چيائين منهنجا رب قسم آهي تنهنجي گمراهه ڪرڻ جو مون کي ته مان انهن کي زمين ۾ ضرور

لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَلَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٣٩﴾ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ

گناهه سينگاري ڏيکاريندس و٤١ ۽ ضرور مان انهن سمورن کي و٤٢ گمراهه ڪندس. مگر انهن ۾ جيڪي تنهنجا

الْمُخْلَصِيْنَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيْمٌ ﴿٤١﴾ اِنَّ

چونڊيل ٻانها آهن و٤٣. فرمايائين هي سڌو رستو منهنجي طرف اچي ٿو. بيشڪ

عِبَادِيْ لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنٌ اِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ

منهنجي و٤٤ ٻانهن تي تنهنجو ڪو زور نه هلندو سواءِ انهن گمراهن جي جيڪي تنهنجو ساٿ

الْغٰوِيْنَ ﴿٤٢﴾ وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبْعَةُ

ڏين. ۽ بيشڪ انهن سمورن جي واسطي جهنم جو واعدو آهي و٤٦ انهيءَ جا ست

و٣٥ ۽ ان کي حياتي عطا فرمايائين.

و٣٦ جي تحيت ۽ تعظيم.

و٣٧ ۽ حضرت آدم عليه السلام کي سجدو نه ڪيو ته پوءِ الله تعالى.

و٣٨ جو آسمان ۽ زمين وارا تو تي لعنت ڪندا ۽ جڏهن قيامت جو ڏينهن ايندو، تڏهن ان لعنت سان گڏ هميشگي واري عذاب ۾ گرفتار ڪيو ويندين جنهن کان ڪڏهن به ڇوٽڪارو نه ٿيندو. اهو بڇڙي شيطان.

و٣٩ يعني قيامت جي ڏينهن تائين. ان مان شيطان جو مطلب هي هو ته اهو ڪڏهن نه مري، ڇو ته قيامت کان پوءِ ڪو نه مرندو ۽ ان قيامت تائين جي ئي مهلت گهري ورتائين. ليڪن ان جي هن دعا کي الله تعالى هن طرح قبول ڪيو ته.

و٤٠ جنهن ۾ سموري خلق مري ويندي ۽ اها پهرين ڦوڪ آهي. پوءِ شيطان جي مئل رهڻ جي مدت پهرين ڦوڪ کان ٻي ڦوڪ تائين چاليهه سال آهي ۽ ان کي اُتقدر مهلت ڏيڻ ان جي اڪرام لاءِ نه آهي بلڪ ان جي مصيبت ۽ بد بختي ۽ عذاب جي زيادتي جي لاءِ آهي. اهو بڇڙي شيطان.

و٤١ يعني دنيا ۾ گناهن جي رغبت ڏياريندس.

و٤٢ دلين ۾ وسوسا وجهي ڪري.

و٤٣ جن کي تو پنهنجي توحيد ۽ عبادت جي لاءِ برگزيده فرمائي ورتو انهن تي شيطان جو وسوسو ۽ ان جو مڪر نه هلندو.

و٤٤ ايمان وارن.

و٤٥ يعني جيڪي ڪافر تنهنجا مطيع ۽ فرمانبردار ٿي رهن ۽ تنهنجي تابعداري جو ارادو ڪن.

و٤٦ ابليس جو به ۽ ان جي تابعداري ڪرڻ وارن جو.

اَبْوَابٌ لِكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُوْمٌ ﴿۴۴﴾ ع اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ فِيْ

دروازا آهن ف۴۷، هر دروازي جي واسطي انهن مان هڪ حصو ورهايل آهي ف۴۸. بيشڪ پرهيزگار باغن ۽

جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿۴۵﴾ اُدْخُلُوْهَا بِسَلٰمٍ اٰمِنِيْنَ ﴿۴۶﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِيْ

چشمن ۾ آهن ف۴۹. ان ۾ داخل ٿيو سلامتيءَ سان امن ۾ رهندي ف۵۰. ۽ اسان ڇڪي ڪڍي ورتو

صُدُوْرِهِمْ مِّنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى سُرُرٍ مُّتَقٰبِلِيْنَ ﴿۴۷﴾ لَا

جو ڪجهه ف۵۱ ڪينو هو انهن جي سينن ۾ ف۵۲ هڪبئي ۾ پيار آهن ف۵۳ تخت تي آمهون سامهون ويٺل. نه انهن کي ان

يَمَسُّهُمْ فِيْهَا نَصَبٌ وَّمَا هُمْ مِّنْهَا بِمُخْرَجِيْنَ ﴿۴۸﴾ نَبِّئْ عِبَادِيْٓ

۾ ڪا تڪليف پهچي نه اهي ان مان ڪڍيا وڃن. خبر ڏيو ف۵۴ منهنجن ٻانهن کي ته بيشڪ مان ئي آهيان

اَنِّيْٓ اَنَا الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿۴۹﴾ وَاَنَّ عَذَابِيْ هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِيْمُ ﴿۵۰﴾

بخشيندڙ مهربان. ۽ منهنجو ئي عذاب دردناڪ عذاب آهي.

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرٰهِيْمَ ﴿۵۱﴾ اِذْ دَخَلُوْا عَلَيْهِ فَقَالُوْا سَلٰمًا ط

۽ انهن کي ابراهيم جي مهمانن جو احوال ٻڌاءِ. ف۵۵ جڏهن اهي وٽس آيا ته چيائون سلام ف۵۶

قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُوْنَ ﴿۵۲﴾ قَالُوْا لَا تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلٰمٍ

چيائين اسان کي توهان کان ڊپ ٿئي پيو. ف۵۷ انهن چيو ڊڄ نه اسان توکي هڪ علم واري پٽ جي خوشخبري

عَلِيْمٍ ﴿۵۳﴾ قَالَ اَبَشَّرْتُمُوْنِيْ عَلٰٓى اَنْ مَّسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ

ٻڌايون ٿا ف۵۸. چيائين ڇا مون کي پيرسني (ٻڍاپڻ) پهچڻ تي خوشخبري ڏيو ٿا، هاڻي (ٻي) ڪهڙي

تُبَشِّرُوْنَ ﴿۵۴﴾ قَالُوْا بَشَّرْنٰكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْقٰنِطِيْنَ ﴿۵۵﴾

خوشخبري ڏيندؤ ف۵۹. چيائون اسان توکي سچي خوشخبري ڏني آهي ف۶۰ تو هان نا اميد نه ٿيو.

قَالَ وَمَنْ يَّقْنَطُ مِنْ رَّحْمَةِ رَبِّهٖٓ اِلَّا الضَّآلُّوْنَ ﴿۵۶﴾ قَالَ فَمَا

چيائين پنهنجي رب جي رحمت کان ڪير نا اميد ٿي سگهي ٿو سواءِ گمراهن جي ف۶۱. چيائين ته اي ملائڪو!

خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُوْنَ ﴿۵۷﴾ قَالُوْٓا اِنَّآ اُرْسِلْنَآ اِلٰى قَوْمٍ مُّجْرِمِيْنَ ﴿۵۸﴾

توهان جو ڪهڙو حال احوال آهي. ف۶۲ چيائون اسان هڪ مجرم قوم جي طرف موڪليا ويا آهيون. ف۶۳

اِلَّآ اٰلَ لُوْطٍ ط اِنَّا لَمُنَجُّوْهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۵۹﴾ اِلَّا امْرَاَتَهٗ قَدَّرْنَآ

مگر لوط جا گهر وارا، انهن سڀني کي اسان بچائي وٺنداسي ف۶۴ مگر سندس زال، ان لاءِ اسان فيصلو ڪري چڪا آهيون

ع ۱۹ ۳

ف۴۷ يعني ست طبقا. ابن جريج جو قول ته دوزخ جا ست درڪات آهن: ۱: جهنم، ۲: لظيٰ، ۳: حطمه، ۴: سعير، ۵: سقر، ۶: جحيم ۽ ۷: هاويه.

ف۴۸ يعني شيطان جي پيروي ڪرڻ وارا به ستن حصن ۾ تقسيم ٿيل آهن. انهن مان هرهڪ لاءِ جهنم جو هڪ طبقو مقرر آهي.

ف۴۹ انهن کي چيو ويندو ته.

ف۵۰ يعني جنت ۾ داخل ٿيو امن ۽ سلامتيءَ سان گڏ نه هتان ڪڍيا وڃو نه موت اچي، نه ڪا آفت ظاهر ٿئي، نه ڪو خوف نه پريشاني.

ف۵۱ دُنيا ۾.

ف۵۲ ۽ انهن جي نفس کي ساڙ، حسد، بغض ۽ دُشمني وغيره خراب عادتن کان پاڪ ڪري ڇڏيائين اهي.

ف۵۳ هڪبئي سان محبت ڪرڻ وارا. حضرت علي المرتضيٰ رضي الله تعالےٰ عنه فرمايو ته مون کي اميد آهي ته مان، عثمان، طلحه ۽ زبير انهن مان آهيون.

وقف لازم

يعني اسان جي سينن مان بغض، دُشمني، ڪينو ۽ حسد ڪڍيو ويو آهي، اسان پاڻ ۾ محبت ڪرڻ وارا آهيون. هن ۾ رافضين جو رد آهي.

ف۵۴ اي محبوب محمد مصطفيٰ احمد مجتبيٰ صلي الله تعاليٰ عليه واله وسلم.

ف۵۵ جن کي الله تعاليٰ هن لاءِ موڪليو هو ته حضرت ابراهيم عليه السلام کي فرزند جي خوشخبري ڏين ۽ حضرت لوط عليه السلام جي قوم کي هلاڪ ڪن. اهي مهمان ٻين ڪيترن ملائڪن سان گڏ حضرت جبرئيل عليه السلام جن هئا.

ف۵۶ يعني ملائڪن حضرت ابراهيم عليه السلام کي سلام ڪيو ۽ سندس تحيت ۽ تڪريم ادا ڪيائون ته پوءِ حضرت ابراهيم عليه السلام انهن کي.

ف۵۷ هن ڪري، جو بغير اجازت جي ۽ بي وقت آيو ۽ کاڌو نه کاڌو.

ف۵۸ يعني حضرت اسحاق عليه السلام جي. ان تي حضرت ابراهيم عليه السلام.

ف۵۹ يعني هن ڪري ضعيفيءَ ۾ اولاد ڏيڻ عجيب وغريب آهي! ڪهڙي طرح اولاد ڏيندو، ڇا! اسان کي وري جوان ڪيو ويندو يا انهيءَ حالت ۾ ئي فرزند عطا فرمايو ويندو؟ ملائڪن.

ف۶۰ قضاءِ الاهي اِن تي جاري ٿي چڪي ته توهان جي پيٽ ٿئي ۽ ان جو اولاد گهڻو ٿيڪر ٿئي.

ف۶۱ يعني مان ان جي رحمت مان نا اميد نه آهيان، ڇو ته رحمت مان ڪافر نا اميد ٿين ٿا، هائو! ان جي سنت، جيڪا جهان ۾ جاري آهي، ان کا هئڻ گالهه عجيب معلوم ٿي ۽ حضرت ابراهيم عليه السلام ملائڪن کي. ف۶۲ هن خوشخبريءَ کان سواءِ ڪهڙو ڪم آهي، جنهن لاءِ توهان موڪليا ويا آهيو. ف۶۳ يعني لوط جي قوم جي طرف، جو اسان انهن کي هلاڪ ڪريون. ف۶۴ جو ته اهي ايمان وارا آهن.

ع ١٦/٤

إِنَّهَا لَمِنَ الْغٰبِرِيْنَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا جَآءَ اٰلَ لُوْطِ ِۨالْمُرْسَلُوْنَ ﴿٦١﴾ قَالَ

ته اها پنهنجي رهجي ويندڙن ۾ آهي ف٦٥. پوءِ جڏهن لوط جي گهر ملائڪ آيا. ف٦٦ چيائين توهان

اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنْكَرُوْنَ ﴿٦٢﴾ قَالُوْا بَلْ جِئْنٰكَ بِمَا كَانُوْا فِيْهِ يَمْتَرُوْنَ ﴿٦٣﴾

ته ڪي اوپرا ماڻهو آهيو ف٦٧ چيائون بلڪ اسان تو وٽ اهو ڪجهه ف٦٨ آندو آهي جنهن ۾ اهي ماڻهو شڪ ڪندا هئا ف٦٩.

وَاَتَيْنٰكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿٦٤﴾ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ

۽ اسان تو وٽ سچو حڪم آندو آهي ۽ اسان يقيناً سچا آهيون. پوءِ تون پنهنجي گهر وارن کي رات جي پوئين حصي ۾

الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَّامْضُوْا حَيْثُ

وٺي ٻاهر وڃ ۽ تون انهن جي پٺيان هل ۽ توهان مان ڪو به پٺتي مڙي نه ڏسي ف٧٠ ۽ اتي سڌو هليا وڃو جتي جو توهان کي

تُؤْمَرُوْنَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَآ اِلَيْهِ ذٰلِكَ الْاَمْرَ اَنَّ دَابِرَ هٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوْعٌ

حڪم آهي ف٧١. ۽ اسان کيس ان معاملي جو فيصلو ٻڌائي ڇڏيو ته صبح ٿيندي ئي انهن ڪافرن جي پاڙ

مُّصْبِحِيْنَ ﴿٦٦﴾ وَجَآءَ اَهْلُ الْمَدِيْنَةِ يَسْتَبْشِرُوْنَ ﴿٦٧﴾ قَالَ

ڪٽجي ويندي ف٧٢. ۽ شهر وارا ف٧٣ خوشيون ڪندا آيا. لوط چيو

اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِيْ فَلَا تَفْضَحُوْنِ ﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُوْنِ ﴿٦٩﴾

هي منهنجا مهمان آهن ف٧٤ مون کي خوار نه ڪيو. ف٧٥ ۽ الله کان ڊڄو مون کي رسوا نه ڪيو. ف٧٦

قَالُوْٓا اَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هٰٓؤُلَآءِ بَنٰتِيْٓ اِنْ

چيائون ڇا اسان توهان کي منع نه ڪئي هئي ته ٻين جي معاملي ۾ دخل نه ڏجو. چيائين هي قوم جون عورتون منهنجون نياڻيون

كُنْتُمْ فٰعِلِيْنَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفِيْ سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿٧٢﴾ فَاَخَذَتْهُمُ

آهن جيڪڏهن توهان کي (نڪاح) ڪرڻو هجي ف٧٧. اي محبوب تنهنجي جان جو قسم ف٧٨ بيشڪ اهي پنهنجي نشي ۾ ڀٽڪي رهيا آهن. پوءِ صبح

الصَّيْحَةُ مُشْرِقِيْنَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَ اَمْطَرْنَا

اڀرندي ئي انهن کي ڪڙڪي اچي ورتو ف٧٩. پوءِ اسان ان ڳوٺ جو مٿيون حصو هيٺيون حصو ڪري ڇڏيو ف٨٠ ۽ انهن تي

عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيْلٍ ﴿٧٤﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِيْنَ ﴿٧٥﴾

چوني جا پٿر وسايا. بيشڪ انهيءَ ۾ نشانيون آهن سمجهه (فراست) وارن جي واسطي.

وَ اِنَّهَا لَبِسَبِيْلٍ مُّقِيْمٍ ﴿٧٦﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٧٧﴾

۽ بيشڪ اهو ڳوٺ ان رستي تي آهي جيڪو اڃا تائين وهندڙ آهي ف٨١ بيشڪ ان ۾ نشانيون آهن ايمان وارن جي لاءِ

ف٦٥ پنهنجي ڪفر جي سبب. ف٦٦ خوبصورت نوجوانن جي شڪل ۾ حضرت لوط عليه السلام کي انديشو ٿيو ته قوم انهن جي پويان نه پوي ته پوءِ پاڻ ملائڪن کي. ف٦٧ نه توهان جا رهاڪو آهيو نه ڪا منزل جي علامت [illegible] ٿي چوآيا آهيو ملائڪن. ف٦٨ عذاب جنهن جي نازل ٿيڻ جو توهان پنهنجي قوم کي خوف ڏياريندا هيو. ف٦٩ ۽ توهان کي ڪوڙو ڪندا هئا. ف٧٠ ته قوم تي [illegible] مصيبت نازل ٿي آهي ڪهڙي عذاب ۾ مبتلا ڪيا ويا. ف٧١ حضرت ابن عباس رضي الله تعالیٰ عنهما فرمايو ته حڪم شام ملڪ جي وڃڻ جو هو. ف٧٢ ۽ سڄي قوم عذاب سان هلاڪ ٿي ويندي. ف٧٣ يعني سدوم جي شهر جا رهاڪو ۽ ان حضرت لوط عليه السلام جي قوم جا ماڻهو حضرت لوط عليه السلام کي خوبصورت نوجوانن جي اچڻ جي خبر ٻڌي فاسد ارادي ۽ ناپاڪ نيت سان. ف٧٤ ۽ مهمان جي عزت لازم ٿئي ٿي. توهان انهن جي بي حرمتي جو ارادو ڪري. ف٧٥ جو مهمان جي رسوائي ميزبان جي لاءِ رسوائي ۽ شرمندگي جو سبب ٿئي ٿي. ف٧٦ هنن سان برو ارادو ڪري. ان تي قوم جي ماڻهن حضرت لوط عليه السلام کي. ف٧٧ ته انهن سان نڪاح ڪريو ۽ حرام کان ٻري رهو. هاڻي الله تعاليٰ پنهنجي حبيب اڪرم صلي الله عليه وسلم جن کي خطاب فرمائي ٿو. ف٧٨ ۽ الله تعاليٰ جي مخلوق مان ڪا جان بارگاهِ الاهي ۾ توهان جي جان پاڪ وانگر عزت ۽ حرمت نه ٿي رکي ۽ الله تعاليٰ محبوب سيدعالم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن جي عمر کان سواءِ ڪنهن جي عمر ۽ حياتي جو قسم نه کنيو. اهو مرتبو صرف محبوب سائين جن جو ئي آهي. هاڻي ان قسم کان پوءِ ارشاد فرمائي ٿو. ف٧٩ يعني هولناڪ آواز. ف٨٠ هن طرح ته حضرت جبرئيل عليه السلام ان ڳوٺ کي کڻي آسمان جي ويجهو ڪري اُتان اونڌو ڪري زمين تي اڇلايائين. ف٨١ ۽ قافلا اتان لنگهن ٿا ۽ الله تعاليٰ جي غضب جا نشان انهن جي ڏسڻ ۾ اچن ٿا.

وَ اِنْ كَانَ اَصْحٰبُ الْاَيْكَةِ لَظٰلِمِيْنَ (٧٨) فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ ۘ
۽ بيشڪ هُڙٽيءَ (جهنگل) وارا ضرور ظالم هئا ف٨٢ پوءِ اسان انهن کان بدلو ورتو ف٨٣ ۽ بيشڪ
وَ اِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُّبِيْنٍ (٧٩) وَ لَقَدْ كَذَّبَ اَصْحٰبُ الْحِجْرِ
اهي ٻئي ڳوٺ ف٨٤ کليل رستي تي پيون ٿا. ف٨٥ ۽ بيشڪ حجر وارن، رسولن کي ڪوڙو چيو ف٨٦.
الْمُرْسَلِيْنَ (٨٠) وَ اٰتَيْنٰهُمْ اٰيٰتِنَا فَكَانُوْا عَنْهَا مُعْرِضِيْنَ (٨١) وَ كَانُوْا
۽ اسان انهن کي پنهنجون نشانيون ڏنيون ف٨٧ ته اهي انهن کان منهن ڦيريندڙ رهيا ف٨٨. ۽ اهي پهاڙن کي
يَنْحِتُوْنَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا اٰمِنِيْنَ (٨٢) فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ
ڪٽي بي خوف گهر ٺاهيندا هئا ف٨٩. پوءِ صبح ٿيندي ئي انهن کي ڪڙڪي اچي ورتو ف٩٠.
مُصْبِحِيْنَ (٨٣) فَمَاۤ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ (٨٤) وَ مَا خَلَقْنَا
پوءِ انهن جي ڪمائي انهن کي ڪو به فائدو نه ڏنو ف٩١. ۽ اسان آسمان ۽ زمين ۽ جو
السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضَ وَ مَا بَيْنَهُمَاۤ اِلَّا بِالْحَقِّ ؕ وَ اِنَّ السَّاعَةَ
ڪجهه انهن جي درميان آهي بيڪار نه بنايو آهي ۽ بيشڪ قيامت اچڻ واري آهي ف٩٢ پوءِ تون سهڻي
لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيْلَ (٨٥) اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلّٰقُ الْعَلِيْمُ (٨٦)
نموني درگذر ڪر ف٩٣. بيشڪ تنهنجو رب ئي زبردست پيدا ڪندڙ ڄاڻندڙ آهي ف٩٤. ۽ بيشڪ اسان
وَ لَقَدْ اٰتَيْنٰكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِيْ وَ الْقُرْاٰنَ الْعَظِيْمَ (٨٧) لَا تَمُدَّنَّ
توکي ست آيتون ڏنيون جيڪي دهرايون وينديون آهن ف٩٥ ۽ عظمت وارو قرآن. پنهنجون اکيون کڻي
عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖۤ اَزْوَاجًا مِّنْهُمْ وَ لَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ
ان شيءِ کي ڏس جيڪا اسان ڪجهه جوڙن کي وقتي نفعي جي لاءِ ڏني آهي ف٩٦ ۽ انهن جي ڪري ڪجهه ڏک نه ڪر
وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِيْنَ (٨٨) وَ قُلْ اِنِّيْۤ اَنَا النَّذِيْرُ
ف٩٧ ۽ مسلمانن کي پنهنجي رحمت جي پرن ۾ وٺي ڇڏ. ف٩٨ ۽ فرماءِ ته مان ئي صاف ڊيڄاريندڙ
الْمُبِيْنُ (٨٩) كَمَاۤ اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِيْنَ (٩٠) الَّذِيْنَ جَعَلُوا الْقُرْاٰنَ
آهيان (ان عذاب کان). جهڙو اسان ورهاست ڪندڙن تي لاٿو. جن الله جي ڪلام کي ٽڪرا ٽڪرا ڪري
عِضِيْنَ (٩١) فَوَ رَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَ (٩٢) عَمَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ (٩٣)
ڇڏيو ف٩٩ پوءِ تنهنجي رب جو قسم اسان ضرور انهن سڀني کان پڇنداسي ف١٠٠. جو ڪجهه اهي ڪندا هئا ف١٠١.

ف٨٢ يعني ڪافر هئا. ايڪ وڻن جي جهنگ کي چوندا آهن انهن ماڻهن جي شهر سرسبز جهنگن ۽ ساوڪن جي وچ ۾ هو. الله تعالىٰ حضرت شُعيب عليه السلام کي انهن ڏانهن رسول بڻائي موڪليو. انهن ماڻهن نافرماني ڪئي ۽ حضرت شعيب عليه السلام کي ڪوڙو ڪيو. ف٨٣ يعني عذاب موڪلي کين هلاڪ ڪيوسي. ف٨٤ يعني لوط جي قوم جا شهر ۽ ايڪ وارن جا. ف٨٥ جتان ماڻهو لنگهن ٿا ۽ ڏسن ٿا ته پوءِ اي مڪي وارؤ! توهان انهن کي ڏسي ڇو نٿا عبرت حاصل ڪريو. ف٨٦ حجر، مديني ۽ شام جي وچ ۾ هڪ ماٿري آهي جنهن ۾ ثمود جي قوم وارا رهندا هئا. انهن پنهنجي پيغمبر حضرت صالح عليه السلام جي تڪذيب ڪئي ۽ هڪ نبي جي تڪذيب، سمورن نبين سڳورن جي تڪذيب آهي، ڇو ته هر هڪ رسول سمورن نبين سڳورن تي ايمان آڻڻ جي دعوت ڏئي ٿو. ف٨٧ جو پٿر مان ڏاچي پيدا ڪيائين، جيڪا گهڻن عجيبن تي مشتمل هئي. مثلاً ان جو وڏي بدن وارو هجڻ ۽ پيدا ٿيڻ سان ئي ڦر ڄڻڻ ۽ گهڻائي سان کير ڏيڻ، ايترو جو ثمود جي قوم کي ڪافي ٿئي، وغيره. اهي سڀ حضرت صالح عليه السلام جا معجزا ۽ ثمود جي قوم جي لاءِ اسان جون نشانيون هيون. ف٨٨ ۽ ايمان نه آندائون. ف٨٩ جو انهن کي ان جي ڪرڻ ۽ ان ۾ ڪاٽ لڳائڻ جو اند يشو نه هو ۽ اهي سمجهندا هئا ته هي گهر تباهه ٿي نه ٿا سگهن. انهن تي ڪا آفت نه ٿي اچي سگهي. ف٩٠ ۽ اهي عذاب ۾ گرفتار ٿيا. ف٩١ ۽ سندن مال ومتاع ۽ سندن مضبوط مڪان کين عذاب کان بچائي نه سگهيا. ف٩٢ هر هڪ کي ان جي عمل جي جزا ملندي. ف٩٣ اي محبوب مصطفىٰ صلى الله عليه وسلم! ۽ پنهنجي قوم جي ايذائن تي تحمل ڪريو. اهو حڪم قتال جي آيت سان منسوخ ٿي ويو. ف٩٤ انهيءَ سڀني کي پيدا ڪيو ۽ اهو پنهنجي مخلوق جو سمورو حال ڄاڻي ٿو. ف٩٥ نماز جي رڪعتن ۾ يعني هر رڪعت ۾ پڙهيون وڃن ٿيون ۽ انهن ستن آيتن مان سورة فاتحه مراد آهي، جيئن بخاري ۽ مسلم جي حديثن ۾ وارد آهي. ف٩٦ معنىٰ هي آهي ته اي حضور محبوب سيد الانبياء صلى الله تعالىٰ عليه وسلم اسان توهان کي اهڙيون نعمتون عطا فرمايون جن جي اڳيان دنيوي نعمتون ڪجهه به نه آهن. پوءِ توهان دُنيا جي سامان کان بي نياز رهو، جيڪو يهودي ۽ نصارىٰ وغيره مختلف قسم جي ڪافرن کي ڏنو ويو. حديث شريف ۾ آهي ته حضور محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم فرمايو ته اهو اسان مان نه آهي، جيڪو قرآن جي بدولت هر شيءِ کان بي نياز نه ٿي ويو يعني قرآن پاڪ اهڙي نعمت آهي جنهن جي اڳيان دنيوي نعمتون ڪجهه به نه آهن. ف٩٧ جو انهن ايمان نه آندو.

ف٩٨ ۽ انهن کي پنهنجي ڪرم سان نوازيو. ف٩٩ حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته تقسيم ڪرڻ وارن مان يهودي ۽ نصارىٰ مراد آهن. جڏهن ته انهن قرآن ڪريم جي ڪجهه حصي تي ايمان آندو ۽ جيڪو انهن جي خيال ۾ انهن جي ڪتابن جي موافق هو ۽ ڪجهه جا انڪاري ٿي ويا. قتاده ۽ ابن سائب جو قول آهي ته تقسيم ڪرڻ وارن مان قريش ڪافر مراد آهن. جن مان ڪي قرآن شريف کي جادو، ڪي ڪهاڻي ۽ ڪي افسانو چوندا هئا. اهڙيءَ طرح انهن قرآن ڪريم جي حق ۾ پنهنجا قول تقسيم ڪري رکيا هئا ۽ هڪ قول آهي ته تقسيم ڪرڻ وارن مان اهي ٻارهن شخص مراد آهن، جن کي ڪافرن مڪي مڪرم جي رستن تي مقرر ڪيو هو. حج جي زماني ۾ هر رستي تي انهن مان هڪ هڪ شخص ويهندو هو ۽ اهو ايندڙن کي برغلائڻ محبوب سيد عالم صلى الله عليه وسلم جن کان ڦيرائڻ جي لاءِ هڪ ڳالهه مقرر ڪري وٺندو هو، ڪو ايندڙن کي هي چوندو هو ته انهن جي ڳالهين ۾ نه اچجو اهي جادوگر آهن. ڪو چوندو هو ته اهي ڪوڙا آهن، ڪو چوندو هو ته اهي چريا آهن. ڪو چوندو هو ته اهي ڪاهن آهن ۽ اهي سڀ بڪواس ٻُڌي ماڻهو جڏهن ڪعبة الله شريف جي دروازي تي ايندا هئا ته اتي وليد بن مغيره ويٺو رهندو هو، ان کان حضور محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن جو حال معلوم ڪندا هئا ۽ چوندا هئا ته اسان مڪي مڪرمه ايندي شهر جي هر طرف انهن جي متعلق هيئن ٻُڌو - اهو چوندو هو ته نيڪ ٻُڌو، اهڙيءَ طرح خلق کي برغلائيندا، ڪاريندا ۽ گمراهه ڪندا هئا. انهن ماڻهن کي الله تعالىٰ هلاڪ ڪيو. ف١٠٠ قيامت جي ڏينهن. ف١٠١ ۽ جيڪو ڪجهه اهي محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن ۽ قرآن پاڪ جي نسبت چوندا هئا.

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۹۴﴾ اِنَّا كَفَيْنٰكَ

پوءِ کليو اعلان ڪري چئه جنهن ڳالهه جو توکي حڪم آهي [۱۰۲] ۽ مشرڪن کان منهن موڙي ڇڏ [۱۰۳] بيشڪ اسان توکي ڪافي

الْمُسْتَهْزِءِيْنَ ﴿۹۵﴾ الَّذِيْنَ يَجْعَلُوْنَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَسَوْفَ

آهيون انهن مسخري ڪندڙن کان [۱۰۴]. جيڪي الله سان گڏ ٻيا معبود ٺاهن ٿا، پوءِ اجهو انهن کي خبر

يَعْلَمُوْنَ ﴿۹۶﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ يَضِيْقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُوْلُوْنَ ﴿۹۷﴾

پوندي [۱۰۵]. بيشڪ اسان کي معلوم آهي ته انهن جي ڳالهين جي ڪري تنهنجي دل تنگ ٿئي ٿي [۱۰۶].

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِّنَ السّٰجِدِيْنَ ﴿۹۸﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ

پوءِ پنهنجي رب کي ساراهيندي ان جي پاڪائي بيان ڪر ۽ سجدي ڪندڙن مان ٿيءُ [۱۰۷]. ۽ پنهنجي رب جي عبادت ڪندو رهه

حَتّٰى يَاْتِيَكَ الْيَقِيْنُ ﴿۹۹﴾

مرڻ جي گهڙي اچڻ تائين.

سُوْرَةُ النَّحْلِ ۱۶ مَكِّيَّةٌ ۷۰ | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ | اٰيَاتُهَا ۱۲۸ رُكُوْعَاتُهَا ۱۶

سورة نحل مڪي آهي [۱] ان ۾ هڪ سؤ (الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان شروع) اٺاويهه آيتون ۽ سورهن رڪوع آهن

اَتٰٓى اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْهُ ؕ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۱﴾

اجهو الله جو حڪم آيو پوءِ ان جي جلدي نه ڪريو [۲] پاڪائي آهي سندس ۽ برتر (بلند) آهي مشرڪن جي شرڪ کان [۳].

يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوْحِ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖٓ

ملائڪن کي نازل ڪري ٿو ايمان جي جان يعني وحي سان پنهنجي جن ٻانهن تي وڻيس [۴] هن بابت ته

اَنْ اَنْذِرُوْٓا اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاتَّقُوْنِ ﴿۲﴾ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَ

ڊيڄاريو ته مون کان سواءِ ڪو به عبادت جو لائق نه آهي پوءِ مون کان ئي ڊڄو [۵]. ان برحق پيدا فرمايو آسمان

الْاَرْضَ بِالْحَقِّ ؕ تَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۳﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ

۽ زمين کي [۶] اهو برتر آهي انهن جي شرڪ کان. ان ماڻهوءَ کي هڪ ڦڙي قطري مان پيدا

نُّطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ ﴿۴﴾ وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا ۚ لَكُمْ

ڪيو پوءِ تڏهن اهو کليل جهڳڙالو آهي. ۽ چوپايا پيدا ڪيائين توهان جي واسطي، انهن

فِيْهَا دِفْءٌ وَّمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿۵﴾ وَلَكُمْ فِيْهَا جَمَالٌ حِيْنَ

۾ گرم پوشاڪ ۽ ٻيا نفعا آهن [۸] ۽ انهن مان کائو به ٿا. ۽ توهان جو انهن ۾ سينگار آهي جڏهن شام

[۱۰۲] هن آيت ۾ سيد عالم محبوب مڪرم صلى الله عليه وسلم جن کي رسالت جي تبليغ ۽ اسلام جي دعوت جي اظهار جو حڪم ڏنو ويو. عبدالله بن عبيد جو قول آهي ته هن آيت جي نزول جي وقت تائين اسلام جي دعوت اعلان سان نه ڪئي ويندي هئي. [۱۰۳] يعني پنهنجي دين ظاهر ڪرڻ تي مشرڪن جي ملامت ڪرڻ جي پرواهه نه ڪريو ۽ انهن جي طرف نه واجهايو ۽ انهن جي مسخري ۽ ٺٺولي جو غم نه ڪريو. [۱۰۴] قريش ڪافرن جا پنج سردار عاص بن وائل سهمي، اسود بن مطلب، اسود بن عبد يغوث، حارث بن قيس ۽ انهن سڀني جو ڏاڏو وليد بن مغيره مخزومي حضور پرنور محبوب اقدس صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن کي گهڻو ايذا ڏيندا هئا ۽ سائڻ مسخري ۽ ٺٺولي ڪندا هئا. اسود بن مطلب جي لاءِ محبوب سيد عالم صلى الله عليه وسلم جن دعا گهري هئي ته يا رب ان کي انڌو ڪري ڇڏ. هڪ ڏينهن معزز پاڪ صاحب لولاڪ صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن مسجد حرام ۾ تشريف فرما هئا. اهي
۶ ع ۲۰ ۶
پنج ئي آيا ۽ دستور مطابق طعني ۽ مسخري ڪرڻ بعد طواف ۾ مشغول ٿي ويا. انهيءَ حال ۾ حضرت جبرئيل امين حضور محبوب جن جي خدمت اقدس ۾ پهتو ۽ ان وليد بن مغيره جي پنيءَ جي طرف ۽ عاص جي پير جي ترئيءَ ۽ اسود بن مطلب جي اکين ۽ اسود بن عبد يغوث جي پيٽ ۽ حارث بن قيس جي مٿي جي طرف اشارو ڪيو ۽ چيو ته مان انهن جو شر دفع ڪندس. اهڙي طرح ٿوري عرصي ۾ اهي هلاڪ ٿي ويا. وليد بن مغيره تير وڪڻندڙ جي دوڪان وٽان لنگهيو، ان جي گوڏ ۾ هڪ تير جو پالو چنبڙيو مگر ان تڪبر کان اڌ کي ڪڍڻ لاءِ ڪنڌ هيٺ نه ڪيو. ان سان ان جي پنيءَ ۾ زخم آيو ۽ انهيءَ سان بچڙو ٿي مري ويو. عاص بن وائل جي پير ۾ ڪنڊو لڳو ۽ نظر نه آيو. جنهن سان پير سُڄي ويس ۽ آخر اهو به ڪنوٽي مري ويو. اسود بن مطلب جي اکين ۾ اهڙو درد ٿيو جو ڀت ۾ متو هڻندو هو ۽ آخر گند وٽي مئو ۽ مرڻ وقت هي چيائين ته مون کي محمد (صلى الله عليه وسلم) قتل ڪيو. اسود بن عبد يغوث کي استسقا (جلندر) ٿي ۽ ڪلبي جي روايت ۾ آهي ته ان کي لُڪ لڳي ۽ ان جو منهن ايتري قدر ڪارو ٿي ويو جو گهر وارن نه سڃاتس ۽ ڪڍي ڇڏيائونس انهيءَ حال ۾ هي چوندي ڪنوٽي مُئو ته مون کي محمد (صلى الله عليه وسلم جن) جي رب قتل ڪيو. حارث بن قيس جي نڪ مان رت ۽ پونءِ جاري ٿي، جنهن سبب ڏاڍو خوار ٿي مئو. انهن جي حق ۾ هي آيت نازل ٿي (خازن). [۱۰۵] پنهنجو انجام ڪار. [۱۰۶] ۽ انهن جي طعني ۽ ٺٺولي، شرڪ ۽ ڪفر جي ڳالهين کان توهان کي ملال ٿئي ٿو. [۱۰۷] جو خدا پرستن جي لاءِ تسبيح ۽ عبادت ۾ مشغول ٿيڻ غم جو بهترين علاج آهي، حديث شريف ۾ آهي ته جڏهن سيد عالم محبوب اڪرم صلى الله عليه وسلم جن کي ڪو اهم واقعو پيش ايندو هو ته پاڻ نماز ۾ مشغول ٿي ويندا هئا. [۱] سورة نحل مڪي آهي مگر فَعَاقِبُوْا بِمِثْلِ مَا عُوْقِبْتُمْ بِهٖ آيت کان آخر سورة تائين جيڪي آيتون آهن سي مديني طيبه ۾ نازل ٿيون. هن ۾ ٻيا قول به آهن. هن سورة ۾ سورهن رڪوع هڪ سؤ اٺاويهه آيتون، ٻه هزار ان سؤ چاليهه ڪلما ۽ ست هزار ست سؤ ست حرف آهن. [۲] شان نزول: جڏهن ڪافرن واعدي ٿيل عذاب جي نزول ۽ قيامت جي قائم ٿيڻ جي تڪذيب ۽ ٺٺولي جي طريقي سان تڪڙ ڪئي. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي ۽ ٻڌايو ويو ته جنهن جي توهان تڪڙ ڪريو ٿا سو ڪجهه پري نه آهي، تمام ويجهو آهي ۽ پنهنجي وقت تي ضرور واقع ٿيندو ۽ جڏهن واقع ٿيندو ته تڏهن توهان کي ان کان ڇوٽڪاري جي ڪا واٽ نه ملندي ۽ اُهي بُت، جن کي توهان پوڄيو ٿا، توهان جي ڪنهن ڪم نه ايندا. [۳] اهو واحد لاشريڪ لهٗ آهي، ان جو ڪو شريڪ نه آهي. [۴] ۽ انهن کي نبوت ۽ رسالت سان برگزيده ڪري ٿو. [۵] ۽ منهنجي ئي عبادت ڪريو ۽ مون کان سواءِ ڪنهن کي نه پوڄيو، ڇو ته مان اهو آهيان جو. [۶] جن ۾ ان جي توحيد جا بي شمار دليل آهن. [۷] يعني مَنِيءَ مان، جنهن ۾ نه چُرپُر آهي نه حرڪت. پوءِ ان کي ڪامل قدرت سان انسان بڻايائين، قوت ۽ طاقت عطا ڪيائين. شان نزول: هيءَ آيت ابي بن خلف جي حق ۾ نازل ٿي، جيڪو مرڻ کان پوءِ جيئري ٿيڻ جو انڪار ڪندو هو. هڪ ڀيري ان ڪنهن مُئل جي هڏي آندي ۽ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن کي چوڻ لڳو ته توهان جو هي خيال آهي ته الله تعالىٰ هن هڏي کي حياتي ڏيندو. ان تي هي آيت ڪريمه نازل ٿي ۽ نهايت نفيس جواب ڏنو ويو ته هڏي ته ڪجهه نه ڪجهه عضوي جي شڪل رکي ٿي، الله تعالىٰ ته مَنِيءَ جي هڪ ننڍڙي بي حس و حرڪت قطري مان تو جهڙو جهڳڙالو انسان پيدا ڪري ڇڏي ٿو. اهو ته سڀ ڪري به ٿو ان جي قدرت تي ايمان نه ٿو آڻين!! [۸] جو انهن جي نسل مان دولت وڌايو ٿا انهن جو کير پيو ٿا ۽ انهن تي سواري ڪريو ٿا

تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ۝٦ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ

جو انهن کي واپس آڻيو ٿا ۽ جڏهن چرڻ واسطي ڇڏيو ٿا. ۽ اهي توهان جو بار کڻي وڃن ٿا انهي شهر جي طرف جنهن

تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنفُسِ ۚ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ۝٧

تائين توهان پهچي نه سگهو مگر سخت تکليف سان بيشڪ توهان جو رب نهايت مهربان رحم وارو آهي ف٩.

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً ۚ وَيَخْلُقُ مَا لَا

۽ گهوڙا ۽ خچر ۽ گڏهه توهان جي سواري ۽ زينت جي واسطي ۽ اهو پيدا فرمائيندو ف١٠ جنهن جي توهان

تَعْلَمُونَ ۝٨ وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ ۚ وَلَوْ شَاءَ

کي خبر نه آهي ف١١. ۽ درمياني وات ف١٢ ٺيڪ الله ڏي پهچي ٿي ۽ ڪا وات ڏنگي آهي ف١٣ ۽ جي الله چاهي ها

لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ۝٩ هُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۖ لَّكُم مِّنْهُ

ته توهان سڀني کي سڌي وات لڳائي ها. ف١٤ اهوئي آهي جنهن آسمان مان پاڻي لاٿو ان مان توهان جو

شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ۝١٠ يُنبِتُ لَكُم بِهِ الزَّرْعَ

پيئڻ آهي ۽ ان سان وڻ جن تاجن مان توهان چاريو ٿا ف١٥. انهي پاڻي سان توهان جي واسطي ڄمائي ٿو

وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۗ إِنَّ

پوک ۽ زيتون ۽ کجور ۽ انگور ۽ هر قسم جا ميوا ف١٦ ، بيشڪ ان ۾

فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ۝١١ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ

نشاني آهي ف١٧ ڌيان ڪندڙن جي واسطي. ۽ ان توهان جي واسطي مسخر (تابع) ڪيو رات ۽ ڏينهن کي

وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ

۽ سج ۽ چنڊ ۽ تارا سندس حڪم سان ٻڌل آهن ، بيشڪ ان ۾ نشانيون

لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۝١٢ وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا

آهن عقلمندن جي واسطي ف١٨ ۽ جيڪي توهان جي واسطي پيدا ڪيائين زمين ۾ رنگ برنگ

أَلْوَانُهُ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ۝١٣ وَهُوَ الَّذِي

ف١٩ ، ان ۾ نشاني آهي ياد ڪندڙن جي واسطي. ۽ اهوئي آهي جنهن

سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً

توهان جي واسطي درياءَ کي مسخر ڪيو ف٢٠ جو توهان ان مان تازو گوشت کائو ٿا ف٢١ ۽ ان مان زيور ڪڍي

ع ٩/٧

ف٩ جوڻ توهان جي نفعي ۽ آرام جي لاءِ اهي شيون پيدا ڪيون. ف١٠ اهڙيون عجيب ۽ غريب شيون. ف١١ هن ۾ اهي سموريون شيون اچي وڃن جيڪي ماڻهوءَ جي نفعي، راحت، آرام ۽ چين جي ڪم اچن ٿيون ۽ ان وقت تائين موجود نه ٿيون هيون، الله تعالىٰ کي انهن جو ايندڙ وقت ۾ پيدا ڪرڻ منظور هو. جيئن دونهين وارو جهاز، ريل گاڏيون موٽرون، هوائي جهاز، برقي قوتن سان ڪم ڪرڻ وارا اوزار، دونهين واريون ۽ برقي مشينون، خبر پهچائڻ ۽ آواز نشر ڪرڻ جو سامان ۽ خدا ڄاڻي ان کان سواءِ ان کي ڇا ڇا پيدا ڪرڻ منظور آهي. ف١٢ يعني سڌو رستو ۽ دين اسلام، ڇوته ٻن جاين جي وچ ۾ رستا جيترا ئي هيا وڃن، انهن مان جيڪو وچ وارو رستو هوندو، اهوئي سڌو هوندو. ف١٣ جنهن تي هلڻ وارو منزل مقصود تي پهچي نه ٿو سگهي، ڪفر جا سمورا رستا اهڙائي آهي. ف١٤ سڌي رستي تي. ف١٥ پنهنجن جانورن کي ۽ الله تعالىٰ ف١٦ مختلف صورت، رنگ، مزي، بوءِ ۽ خاصيت وارا سڀ هڪ ئي پاڻي مان پيدا ٿين ٿا ۽ هر هڪ جا اوصاف ٻئي کان جدا آهن. اهي سڀ الله تعالىٰ جون نعمتون آهن. ف١٧ سندس قدرت حڪمت ۽ وحدانيت جي. ف١٨ جيڪي انهن شين ۾ غور ڪري سمجهن ته الله تعالىٰ فاعل مختار آهي ۽ آسماني ۽ زميني شيون سڀ سندس قدرت ۽ اختيار هيٺ آهن. ف١٩ توڙي جانورن جي قسم مان هجن يا وڻن يا ميون جي قسم مان. ف٢٠ ته ان ۾ ٻيڙين تي سواري سفر ڪريو يا ٽٻيون ڏيئي ان جي تري تائين پهچو يا ان مان شڪار ڪريو. ف٢١ يعني مڇي.

تَلْبَسُوْنَهَا ۚ وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيْهِ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَ
پا يوتا ف٢٢ ۽ ٿون ان ۾ ٻيڙين کي ڏسندين جو پاڻي چيري هلن ٿيون ۽ هن واسطي جو توهان ان جو فضل تلاش ڪريو ۽
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿١٤﴾ وَاَلْقٰى فِی الْاَرْضِ رَوَاسِیَ اَنْ تَمِيْدَ بِكُمْ
من توهان شڪرگذار ٿيو. ۽ ان زمين ۾ لنگر ستيا ف٢٣ جو متان توهان کي ڪٽي لڏن نه لڳي
وَاَنْهٰرًا وَّسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿١٥﴾ وَعَلٰمٰتٍ ؕ وَبِالنَّجْمِ هُمْ
۽ نهرون ۽ رستا جو توهان کي واٽ جي خبر پوي ف٢٤. ۽ نشانيون ف٢٥ ۽ ستارن سان به اهي
يَهْتَدُوْنَ ﴿١٦﴾ اَفَمَنْ يَّخْلُقُ كَمَنْ لَّا يَخْلُقُ ؕ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿١٧﴾
واٽ لهندا آهن ف٢٦. پوءِ ڇا جيڪو پيدا ڪري ف٢٧ اهو ان وانگر ٿيندو جيڪو پيدا نه ڪري ف٢٨ پوءِ ڇا توهان نصيحت نه ٿا
وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوْهَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٨﴾
مڃو. ۽ جيڪڏهن الله جون نعمتون ڳڻيو ته انهن جو شمار ڪري نه سگهندؤ ف٢٩ بيشڪ الله بخشڻهار مهربان آهي ف٣٠.
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّوْنَ وَمَا تُعْلِنُوْنَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ
۽ الله ڄاڻي ٿو ف٣١ جيڪي توهان لڪايو ۽ ظاهر ڪريو ٿا. ۽ الله کان سواءِ جن جي پوڄا
مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَا يَخْلُقُوْنَ شَيْـًٔا وَّهُمْ يُخْلَقُوْنَ ﴿٢٠﴾ اَمْوَاتٌ
ڪن ٿا ف٣٢ اهي ڪا به شيءِ پيدا ڪري نه ٿا سگهن ۽ ف٣٣ اهي پاڻ خلقيل آهن ف٣٤. مُئل آهن ف٣٥ جيئرا
ع ١٢ ٢ ٨ غَيْرُ اَحْيَآءٍ ۚ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ۙ اَيَّانَ يُبْعَثُوْنَ ﴿٢١﴾ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ
نه آهن ۽ ڏني انهن کي خبر آهي ته ماڻهو ڪڏهن اٿاريا ويندا ف٣٦ . توهان جو معبود هڪ ئي معبود آهي ف٣٧
وَّاحِدٌ ۚ فَالَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ قُلُوْبُهُمْ مُّنْكِرَةٌ وَّهُمْ
پوءِ جيڪي آخرت تي ايمان نه ٿا رکن انهن جون دليون انڪاري آهن ف٣٨ ۽ اهي
مُّسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ؕ
مغرور آهن ف٣٩. درحقيقت الله سڀ ڪجهه ڄاڻي ٿو جيڪي لڪائن ٿا ۽ جيڪي ظاهر ڪن ٿا
اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِيْنَ ﴿٢٣﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ مَّاذَآ اَنْزَلَ
بيشڪ اهو وڏائي ڪندڙن کي پسند نٿو ڪري. ۽ جڏهن انهن کي چيو وڃي ته ف٤٠ توهان جي رب ڇا نازل
رَبُّكُمْ ۙ قَالُوْٓا اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُوْٓا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَّوْمَ
ڪيو ف٤١ چوندا آهن اڳين جون آکاڻيون ف٤٢ . جو قيامت جي ڏينهن پنهنجا ف٤٣ پورا بار

ف٢٢ يعني موتي ۽ مرجان. ف٢٣ وڏن پهاڙن جا. ف٢٤ پنهنجن مقصدن جي طرف. ف٢٥ ناهيائين جن سان توهان کي رستي جي خبر پئي. ف٢٦ ميدان ۽ درياءَ ۾ ان سان انهن کي رستي ۽ قبلي جي سڃاڻ ٿئي ٿي. ف٢٧ انهن سڀني شين کي پنهنجي قدرت ۽ حڪمت سان يعني الله تعالىٰ. ف٢٨ ڪنهن شيءِ کي ۽ عاجز ۽ بي طاقت هجي ۽ جيئن بت. پوءِ عقلمند کي ڪڏهن لائق آهي جو اهڙي خالق ۽ مالڪ جي عبادت ڇڏي عاجز ۽ بي اختيار بتن جي پوڄا ڪري يا انهن کي عبادت ۾ شريڪ بڻائي. ف٢٩ ڪهڙي ڳاله آهي جو انهن جي شڪر کان واعدي جو پورائو ڪندڙ ٿي سگهو. ف٣٠ جو توهان جي شڪر جي ادا کان قاصر هجڻ جي باوجود پنهنجن نعمتن کان توهان کي محروم نٿو فرمائي. ف٣١ توهان جا سمورا قول ۽ فعل. ف٣٢ يعني بتن کي. ف٣٣ ته هو ڇا جو. ف٣٤ ۽ پنهنجي وجود ۾ ٺاهڻ واري جا محتاج ۽ اهي. ف٣٥ بي جان. ف٣٦ پوءِ اهڙا مجبور بيجان ۽ بي علم معبود ڪيئن ٿي سگهن ٿا. انهن قطعي دليلن مان ثابت ٿي ويو ته. ف٣٧ الله عزّوجلّ جيڪو پنهنجي ذات ۽ صفات ۾ مثال ۽ شريڪ کان پاڪ آهي. ف٣٨ وحدانيت جون. ف٣٩ جو حق ظاهر ٿي وڃڻ جي باوجود ان جي تابعداري نه ٿا ڪن. ف٤٠ اهي ماڻهو انهن کان معلوم ڪن ته. ف٤١ محبوب محمّد مصطفىٰ صلى الله عليه وسلم جن تي ته ڏهن. ف٤٢ يعني ڪوڙا افسانا، ڪا مڃڻ جي ڳاله نه آهي. شانِ نزول:- هيءَ آيت نضر بن حارث جي باري ۾ نازل ٿي. ان گهڻيون ئي ڪهاڻيون ياد ڪري ڇڏيون هيون ان کان جڏهن ڪو قرآن پاڪ متعلق معلوم ڪندو هو ته هو اهو ڄاڻڻ جي باوجود ته قرآن شريف عاجز ڪندڙ ڪتاب ۽ حق ۽ هدايت سان ڀريل آهي، ماڻهن کي گمراه ڪرڻ لاءِ هي چوندو هو ته اهو اڳين ماڻهن جون ڪهاڻيون آهن. اهڙيون ڪهاڻيون مون کي به گهڻيون ياد آهن. الله تعالىٰ فرمائي ٿو ته ماڻهن کي اهڙي طرح گمراه ڪرڻ جو انجام هي آهي. ف٤٣ گناهن گمراهي ۽ گمراه ڪرڻ جا.

الْقِيٰمَةِ ۙ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذِيْنَ يُضِلُّوْنَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ؕ اَلَا سَآءَ مَا
ڪٽن ۽ ڪجھ بار انهن جا به جن کي پنهنجي جهالت سان گمراهه ڪندا آهن. ٻڌو ڪهڙو نه بڇڙو بار
يَزِرُوْنَ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتَى اللّٰهُ بُنْيَانَهُمْ مِّنَ
ڪڻن ٿا. بيشڪ انهن کان اڳين وَ٤٤ به فريب ڪيو هو پوءِ الله سندن اڏاوت کي بنياد کان ڪيٽي
الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَاَتٰىهُمُ الْعَذَابُ مِنْ
ورتو پوءِ مٿان کان ڇت اچي انهن تي ڪري پيئي ۽ عذاب انهن تي اتان آيو جتان
حَيْثُ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيْهِمْ وَيَقُوْلُ اَيْنَ
جي انهن کي خبر ئي نه هئي وَ٤٥. پوءِ قيامت جي ڏينهن انهن کي رسوا ڪندو ۽ فرمائيندو ته ڪٿي
شُرَكَآءِيَ الَّذِيْنَ كُنْتُمْ تُشَآقُّوْنَ فِيْهِمْ ؕ قَالَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ
آهن منهنجا شريڪ وَ٤٦ جن جي باري ۾ توهان جهيڙو ڪندا هيؤ وَ٤٧ ، علم وارا وَ٤٨ چوندا
اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوْٓءَ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿٢٧﴾ الَّذِيْنَ تَتَوَفّٰهُمُ
اڄ سموري خواري ۽ برائي وَ٤٩ ڪافرن تي آهي. اهي جن جو ساهه ملائڪ هن
الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيْٓ اَنْفُسِهِمْ ۪ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوْٓءٍ ؕ
حال ۾ ڪيندا آهن جو اهي پنهنجو نقصان ڪري رهيا هئا وَ٥٠ پوءِ اچي صلح پيش ڪندا وَ٥١ ته اسان ڪا برائي نه ڪندا
بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٢٨﴾ فَادْخُلُوْٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ
هئاسين وَ٥٢ ها ڇو نه بيشڪ الله خوب ڄاڻي ٿو توهان جي ڪرتوتن کي وَ٥٣. هاڻي جهنم جي دروازن مان
خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿٢٩﴾ وَقِيْلَ لِلَّذِيْنَ
داخل ٿيو جو هميشه ان ۾ رهو پوءِ ڪهڙي نه بُري جاءِ آهي تڪبر جي مغرورن جي واسطي. ۽ پرهيزگارن
اتَّقَوْا مَاذَآ اَنْزَلَ رَبُّكُمْ ؕ قَالُوْا خَيْرًا ؕ لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا
وَ٥٤ کي چيو ويو ته توهان جي رب ڇا نازل ڪيو چون لڳا چڱائي وَ٥٥ جن هن دنيا ۾ چڱائي ڪئي وَ٥٦
فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ؕ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ ؕ وَلَنِعْمَ دَارُ
انهن جي لاءِ ڀلائي آهي وَ٥٧ ۽ بيشڪ آخرت جو گهر سڀ کان بهتر آهي ۽ ضرور وَ٥٨ ڪهڙو نه
الْمُتَّقِيْنَ ﴿٣٠﴾ جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ
سٺو گهر آهي پرهيزگارن جو. تڪڙ جا باغ آهن جن ۾ داخل ٿيندا انهن جي هيٺان نهرون جاري آهن

ع ٤ ٩

وَ٤٤ يعني اڳين امتن پنهنجن نبين سڳورن سان. وَ٤٥ هي هڪ تمثيل آهي ته اڳين اُمتن پنهنجن رسولن سان مڪر ڪرڻ لاءِ ڪجهه منصوبا ٺاهيا هئا. الله تعالى انهن کي پنهنجن انهن منصوبن ۾ هلاڪ ڪيو ۽ انهن جو حال ائين ٿيو جيئن ڪنهن قوم ڪا بلند عمارت ٺاهي، پوءِ اها عمارت انهن تي ڪري پئي ۽ اهي هلاڪ ٿي ويا. اهڙي طرح ڪافر پنهنجن مڪرن سان پاڻ برباد ٿيا. مفسرن هي به ذڪر ڪيو آهي ته هن آيت ۾ اڳين مڪر ڪرڻ وارن مان نمرود بن ڪنعان مُراد آهي، جيڪو حضرت ابراهيم عليه السلام جي زماني ۾ ساري زمين جو سڀ کان وڏو بادشاهه هو. تنهن بابل ۾ هڪ تمام بلند عمارت ٺهرائي هئي. جنهن جي بلندي پنج هزار گز هئي ۽ ان جو مڪر هي هو ته اهڙي بلند عمارت پنهنجي خيال ۾ آسمان تي پهچڻ ۽ آسمان وارن سان وڙهڻ لاءِ ٺهرائي هئي. الله تعالى تيز هوا گهلائي ۽ عمارت انهن تي ڪري پئي ۽ اهي ماڻهو هلاڪ ٿي ويا. وَ٤٦ جيڪي توهان گهڙي ورتا هئا. وَ٤٧ مسلمانن سان. وَ٤٨ يعني انهن امتن جا نبي ۽ عالم سڳورا جيڪي انهن کي دنيا ۾ ايمان جي دعوت ڏيندا ۽ نصيحت ڪندا هئا ۽ اهي ماڻهو انهن جي ڳالهه نه مڃيندا هئا. وَ٤٩ يعني عذاب. وَ٥٠ يعني ڪفر ۾ مبتلا هئا. وَ٥١ ۽ مرڻ جي وقت پنهنجي ڪفر کان ڦري ويندا ۽ چوندا. وَ٥٢ اُن تي ملائڪ چوندا. وَ٥٣ انهي ڪري اهو انڪار توهان کي فائدو ڏيندڙ نه آهي. وَ٥٤ يعني ايمان وارن. وَ٥٥ يعني قرآن شريف، جيڪو سمورن خوبين جو جامع ۽ نيڪين ۽ برڪتن جو چشمو ۽ ديني ۽ دنيوي ۽ ظاهري ۽ باطني ڪمالات جو سرچشمو آهي، شانِ نزول:- عرب جا قبيلا حج جي ڏينهن ۾ حضور محبوب نبي ڪريم صلى الله عليه وسلم جن جي حال جي تحقيق جي لاءِ مڪي مڪرم ۾ انهن قاصد موڪليندا هئا. جڏهن اهي قاصد مڪي شريف پهچندا ۽ شهر جي ٻاهران رستن تي انهن کي ڪافرن جا ڪمر ڪرڻ وارا ملندا هئا. (جيئن اڳيئن ذڪر ٿي چُڪو آهي). انهن کان اُهي قاصد محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالى عليه وسلم جن جو حال معلوم ڪندا هئا، ته اهي پڙهي ٻڌائي تي هوندا هئا. انهن مان ڪو محبوب سائينءَ کي جادوگر، ڪو ڪاهن، ڪو شاعر، ڪو ڪوڙو، ڪو چريو چوندو هو ۽ ڪين چوندا هئا ته ان سان نه ملجو، اهو توهان جي لاءِ ڀلو آهي. ان تي قاصد چوندا هئا ته جيڪڏهن اسان مڪي شريف پهچي به محبوب پاڪ جي ملڻ کان سواءِ پنهنجي قوم ڏانهن واپس ٿيون ته اسان بُرا قاصد هونداسين ۽ ائين ڪرڻ قاصد جي منصبي فرض جي ڇڏڻ ۽ قوم جي خيانت ٿيندي، اسان کي تحقيق جي لاءِ موڪليو ويو آهي، اسان جو فرض آهي ته اسان محبوب سائين جي پنهنجن ۽ ڌارين سڀني کان سندس حال جي تحقيق ڪريون ۽ جو ڪجهه معلوم ٿئي، تنهن کان قوم کي آگاهه ڪريون. ان خيال سان اهي ماڻهو مڪي شريف ۾ داخل ٿي محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالى عليه وسلم جن جي صحابه ڪرام سان به ملندا هئا ۽ انهن کان سندن حال جي حقيقت معلوم ڪندا هئا. صحابه ڪرام انهن کي سمورو حال ٻڌائيندا هئا ۽ محبوب نبي ڪريم صلى الله عليه وسلم جن جي حالات ۽ ڪمالات ۽ قرآن ڪريم جي مضمونن کان آگاهه ڪندا هئا. تن جو ذڪر هن آيت ۾ فرمايو ويو. وَ٥٦ يعني ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيا. وَ٥٧ يعني پاڪ زندگي آهي ۽ فتح، ڪاميابي ۽ ڪشادو رزق وغيره نعمتون. وَ٥٨ آخرت جو گهر.

لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَآءُونَ كَذٰلِكَ يَجْزِى اللّٰهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ
اُتي کين اهو سڀ ملندو جيڪي گھرندا ف٥٩ الله پرهيزگارن کي انعام ڏيندو آهي. اهي جن جو
تَتَوَفّٰهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلٰمٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ
ملائڪ ساهه ڪڍندا آهن سٺائي ۽ صفائي ۾ ف٦٠ هن طرح چوندي ته توهان تي سلامتي هجي ف٦١ جنت ۾ وڃو
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ أَوْ
پنهنجي عملن جي عيوض. ڪهڙي انتظار ۾ آهن ف٦٢ مگر هن جي ته انهن تي ملائڪ
يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا
اچن ف٦٣ يا تنهنجي رب جو عذاب اچي ف٦٤ انهن کان اڳين به ايئن ئي ڪيو هو ف٦٥
ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوٓا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَأَصَابَهُمْ
۽ الله انهن سان ڪو به ظلم نه ڪيو هو اهي پاڻ سان ف٦٦ پاڻ تي ظلم ڪري رهيا هئا
ع ٤ ٩ ١٠ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٤﴾ وَ
پوءِ انهن جا برا عمل انهن کي پهتا ف٦٧ ۽ انهن کي گهيري ۾ ورتو ان ف٦٨ جنهن تي هو ٺٺول
قَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهٖ مِنْ
بازي ڪندا هئا. ۽ مشرڪ چوڻ لڳا الله چاهي ها ته ان کان سواءِ ڪنهن جي به پوڄا
شَيْءٍ نَحْنُ وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهٖ مِنْ شَيْءٍ
نه ڪريون ها نه اسان ۽ نه اسان جا ابا ڏاڏا ۽ نه ان کي ڇڏي ڪري اسان ڪا شيءِ حرام
كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا
ناهيون ها ف٦٩ انهن کان اڳين به اهڙي طرح ڪيو ف٧٠ پوءِ رسولن جي
الْبَلٰغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ
ذمي ته فقط صاف پهچائي ڇڏڻ آهي ف٧١. ۽ بيشڪ هر امت ۾ اسان هڪ رسول موڪليو ف٧٢
اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللّٰهُ
هي ته الله جي پوڄا ڪريو ۽ شيطان کان بچو، پوءِ انهن ف٧٣ مان ڪي کي الله وات
وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلٰلَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ
ڏيکاري ف٧٤ ڪنهن تي گمراهي ثابت ٿي ف٧٥ پوءِ زمين ۾ گهمي ڦري ڏسو ته

ف٥٩ ۽ اها ڳالهه جنت کان سواءِ ڪنهن
کي ڪٿي به حاصل نه آهي. ف٦٠ جو اهي شرڪ ۽ ڪفر
کان پاڪ ٿين ٿا ۽ انهن جا قول، فعل، اخلاق
۽ خصلتون پاڪ ٿين ٿيون. عبادتون گڏ ٿين ٿيون.
محرمات ۽ ممنوعات جي داغن کان انهن جي عمل
جو دامن ميرو نه ٿي ٿيو. روح جي قبض ٿيڻ جي
وقت انهن کي جنت، رضوان، رحمت ۽ ڪرامت
جون خوشخبريون ڏنيون وڃن ٿيون. ان وقت
انهن کي موت خوشگوار معلوم ٿئي ٿو ۽ ساهه فرحت
۽ سرور سان جسم مان نڪري ٿو ۽ ملائڪ عزت
سان ان کي قبض ڪن ٿا (خازن). ف٦١ روايت
ٿيل آهي ته موت جي وقت مومن بانهي وٽ
ملائڪ اچي چوي ٿو، اي الله جا دوست! توتي
سلام ۽ الله تعاليٰ توتي سلام فرمائي ٿو ۽ آخرت
۾ انهن کي چيو ويندو. ف٦٢ ڪافر جو نه ٿا ايمان
آڻين، ڪهڙي شيءِ جي انتظار ۾ آهن ف٦٣
انهن جا روح قبض ڪرڻ. ف٦٤ دنيا ۾ يا قيامت
جي ڏينهن. ف٦٥ يعني اڳين امتن جي ڪافرن
به جو ڪفر ۽ تڪذيب تي قائم رهيا. ف٦٦ ڪفر اختيار
ڪري. ف٦٧ ۽ انهن پنهنجن برن عملن جي سزا
لڌي. ف٦٨ عذاب. ف٦٩ مثل بحيره ۽ سائبه
وغيره جي. هن مان انهن جي مراد هئي ته انهن
جو شرڪ ڪرڻ ۽ انهن شين کي حرام قرار ڏيڻ الله
تعاليٰ جي مشيت ۽ مرضي سان آهي. ان تي الله تعاليٰ
فرمايو. ف٧٠ ته رسولن جي تڪذيب ڪيائون ۽
۽ حلال کي حرام ڪيائون ۽ اهڙيون ئي مسخري
جون ڳالهيون ڪيائون. ف٧١ حق جو ظاهر ڪرڻ
۽ شرڪ جي باطل ۽ قبيح هجڻ تي آگاهه ڪرڻ.
ف٧٢ ۽ هر رسول کي حڪم ڏنو ته اهو پنهنجي قوم
کي فرمائي. ف٧٣ امتن. ف٧٤ اهي ايمان سان مشرف ٿيا.
ف٧٥ اهي پنهنجي ازلي بدبختي کان ڪفر تي مئا ۽ ايمان کان محروم رهيا.

فَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ﴿٣٦﴾ اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى
ڪوڙو سمجهندڙن جوڪهڙو حشر ٿيو. ڦ٧٦ جيڪڏهن تون انهن جي
هُدٰىهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ مَنْ يُّضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِّنْ
هدايت جو حرص رکندو هجين ڦ٧٧ ته به الله هدايت نه ڪندو آهي جنهن کي گمراه ڪري ۽ انهن جو ڪو به
نّٰصِرِيْنَ ﴿٣٧﴾ وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ
مددگار نه آهي. ۽ انهن الله جا قسم کنيا پوري تاڪيد سان ته الله مُئل نه اٿاريندو
مَنْ يَّمُوْتُ بَلٰى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا
ڦ٧٨ . هائو چو نه ڦ٧٩ سچو واعدو ان جي ذمي تي آهي پر گهڻا ماڻهو ڦ٨٠ نه ٿا ڄاڻن
يَعْلَمُوْنَ ﴿٣٨﴾ لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِيْ يَخْتَلِفُوْنَ فِيْهِ وَلِيَعْلَمَ
هن لاءِ ته انهن کي کولي ٻڌائي جن ڳالهين ۾ اهي جهيڙو ڪندا هئا ڦ٨١ ۽ هن جي واسطي ته ڪافر پڪ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنَّهُمْ كَانُوْا كٰذِبِيْنَ ﴿٣٩﴾ اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَآ اَرَدْنٰهُ
ڪن ته اهي ڪوڙا هئا ڦ٨٢ . جيڪا شيءِ اسان چاهيون ان کي اسان جو فرمائڻ اهو ئي هوندو آهي جو اسان
اَنْ نَّقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿٤٠﴾ وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا فِي اللّٰهِ مِنْۢ
چئون ٿي وڃ ته اهو فورًا ٿي پوندي آهي ڦ٨٣ . ۽ جن الله جي واٽ ۾ ڦ٨٤ پنهنجو گهر ٻار ڇڏيو مظلوم ٿي ڪري
بَعْدِ مَا ظُلِمُوْا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۭ وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ
ضرور اسان انهن کي دنيا ۾ چڱي جاءِ ڏينداسين ڦ٨٥ ۽ بيشڪ آخرت جو ثواب گهڻو وڏو آهي ،
لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿٤١﴾ الَّذِيْنَ صَبَرُوْا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ﴿٤٢﴾
جيڪر ماڻهن کي ڄاڻ ٿئي ها ڦ٨٦ . اهي جن صبر ڪيو ڦ٨٧ ۽ پنهنجي رب تي ئي ڀروسو ڪندا آهن. ڦ٨٨
وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِيْٓ اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوْٓا اَهْلَ
۽ اسان توهان کان اڳي نه موڪليا مگر مرد ڦ٨٩ جن جي طرف اسان وحي ٿي موڪليو پوءِ علم وارن کان
الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ ۭ وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ
پڇي ڏسو جيڪڏهن توهان کي علم نه آهي ڦ٩٠ . روشن دليل ۽ ڪتابن سان ڦ٩١ ۽ اي محبوب! اسان توهان جي طرف
الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٤٤﴾
هيءُ يادگار نازل ڪيو ڦ٩٢ جيئن توهان ماڻهن سان بيان ڪريو جيڪي ڦ٩٣ انهن جي طرف نازل ٿيو ۽ من اهي ڌيان ڪن

ع ٥/٦ ١١

وقف لازم

النصف

ڦ٧٦ جن کي الله تعالىٰ هلاڪ ڪيو ۽ انهن جا شهر ويران ڪيا هن اجڙيل ڳوٺ انهن جي هلاڪت جي خبر ڏين ٿا. ان کي ڏسي سمجهيو ته جيڪڏهن توهان به انهن وانگر ڪفر ۽ تڪذيب تي ڄميا رهيئو ته پوءِ توهان جو به اهڙو ئي انجام ٿيڻو آهي. ڦ٧٧ اي محبوب محمّد مصطفىٰ صلى الله تعالىٰ عليه وسلم! هن حال سان جو اهي ماڻهو انهن مان آهن جن جي گمراهي ثابت ٿي چُڪي ۽ انهن جي بدبختي ازلي آهي. ڦ٧٨ شان نزول: هڪ مُشرڪ هڪ مسلمان جو قرضي هو. مُسلمان مُشرڪ کان گهُرڪيُ، گفتگو جي دوران اُن هن طرح الله تعالىٰ جو قسم کنيو ته اُن جو قسم جنهن سان مان مرڻ کان پوءِ ملڻ جي اميد رکان ٿو. اُن تي مُشرڪ چيو ته ڇا تنهنجو هي خيال آهي ته تون مرڻ کان پوءِ اٿندين؟ ۽ مُشرڪ قسم کڻي چيو ته الله تعالىٰ مُئل نه اٿاريندو. ان تي هيءُ آيت نازل ٿي ۽ فرمايو ويو. ڦ٧٩ يعني ضرور اٿاريندو. ڦ٨٠ ان اٿارڻ جي حڪمت ۽ ان جي قدرت، بيشڪ اهو مُئلن کي اٿاريندو. ڦ٨١ مُئلن جي اٿارڻ ۾ جو اهو حق آهي. ڦ٨٢ ۽ مُئلن جي زنده ڪرڻ جو انڪار غلط. ڦ٨٣ پوءِ اسان کي مُئلن جو زنده ڪرڻ ڪهڙو ڏکيو. ڦ٨٤ ان جي دين جي خاطر هجرت ڪئي. شان نزول: قتاده چيو ته هي آيت محبوب رسول ڪريم صلى الله عليه وسلم جن جي صحابه ڪرام جن جي حق ۾ نازل ٿي جن تي مڪي وارن گهڻا ظلم ڪيا هئا ۽ انهن کي دين خاطر وطن ڇڏڻو ئي پيو. انهن مان ڪي حبشه هليا ويا پوءِ اتان مديني آيا ۽ ڪي مديني شريف ڏانهن ئي هجرت ڪري ويا انهن. ڦ٨٥ اهو مدينو شريف آهي، جنهن کي الله تعالىٰ انهن لاءِ هجرت جو گهر بڻايو. ڦ٨٦ يعني ڪافر يا اهي ماڻهو جيڪي هجرت ڪرڻ کان رهجي ويا ته ان جو اجر ڪيترو وڏو آهي. ڦ٨٧ وطن جي جدائي ۽ ڪافرن جي ايذاءَ ۽ جان ومال جي خرچ ڪرڻ تي. ڦ٨٨ ان جي دين جي سبب کان جيڪو پيش آيو ان تي راضي آهن ۽ خلق کان منقطع ٿي ڪري بلڪل حق جي طرف متوجه آهن ۽ سالڪ جي لاءِ هي سلوڪ جي انتها جو مقام آهي. ڦ٨٩ شان نزول: هيءُ آيت مڪي جي مُشرڪن جي جواب ۾ نازل ٿي، جن محبوب سيد الكونين صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي نبوت جو هن طرح انڪار ڪيو هو ته الله تعالىٰ جو شان هن کان بلند آهي جو اهو ڪنهن بشر کي رسول بڻائي. انهن کي ٻڌايو ويو ته سنتِ الاهي اهڙي طرح جاري آهي، سدائين ان انسانن مان مَردن کي ئي رسول بڻائي موڪليو. ڦ٩٠ حديث شريف ۾ آهي ته جهالت جي بيماري جي شفا عالمن کان معلوم ڪرڻ آهي تنهن ڪري عالمن کان معلوم ڪريو، اهي توهان کي ٻڌائيندا ته سنتِ الاهي ائين ئي جاري رهي ته ان مَردن کي رسول بڻائي موڪليو. ڦ٩١ مفسرن جو هڪ قول هي آهي ته معنيٰ آهي ته روشن دليلن ۽ ڪتابن جي ڄاڻڻ وارن کان پڇو، جيڪڏهن توهان کي دليل ۽ ڪتاب جو علم نه هجي. مسئلو: هن آيت مان امامن جي تقليد جو وجوب ثابت ٿئي ٿو. ڦ٩٢ يعني قرآن شريف. ڦ٩٣ حڪم.

اَفَاَمِنَ الَّذِيْنَ مَكَرُوا السَّيِّاٰتِ اَنْ يَّخْسِفَ اللّٰهُ بِهِمُ الْاَرْضَ
پوءِ ڇا جيڪي ماڻهو بُريون سازشون سٽن ٿا ف٩٤ هن کان نه ٿا ڊڄن ته الله انهن کي زمين ۾ دبي ڇڏي
اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٤٥﴾ اَوْ يَاْخُذَهُمْ
ف٩٥ يا انهن تي اتان عذاب اچي جتان انهن کي خبر نه هجي ف٩٦. يا انهن کي گهمندي
فِيْ تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ﴿٤٦﴾ اَوْ يَاْخُذَهُمْ عَلٰى تَخَوُّفٍ
ڦرندي ف٩٧ پڪڙي وٺي جو اهي عاجز نه ٿا ڪري سگهن ف٩٨. يا انهن کي نقصان ڏيندي ڏيندي گرفتار ڪري وجهي
فَاِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿٤٧﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ
بيشڪ توهان جو رب نهايت مهربان رحم وارو آهي ف٩٩. ۽ ڇا انهن نه ڏٺو ته جيڪي ف١٠٠ شيون الله پيدا ڪيون آهن
شَيْءٍ يَّتَفَيَّؤُا ظِلٰلُهٗ عَنِ الْيَمِيْنِ وَالشَّمَآئِلِ سُجَّدًا لِّلّٰهِ وَ
انهن جا پاڇا ساڄي کٻي جهڪندا آهن ف١٠١ الله کي سجدو ڪندي ۽ اهي ان جي
هُمْ دٰخِرُوْنَ ﴿٤٨﴾ وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
بارگاهه ۾ عاجز آهن ف١٠٢. ۽ الله کي ئي سجدو ڪندو آهي جو ڪجهه آسمانن ۾ آهي ۽ جو ڪجهه زمين ۾
مِنْ دَآبَّةٍ وَّالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُوْنَ
چرندڙ آهي ف١٠٣ ۽ ملائڪ ۽ اهي وڏائي نه ڪندا آهن. پنهنجي مٿان
رَبَّهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ ﴿٥٠﴾ السجدة وَقَالَ ع ٦ / ١٠ / ١٢
پنهنجي رب جو خوف ڪندا آهن ۽ اهوئي ڪندا آهن جيڪي انهن کي حڪم هجي ف١٠٤. ۽ الله
اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوْٓا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ فَاِيَّايَ
فرمائي ڇڏيو آهي ته ٻه خدا نه ٺاهيو ف١٠٥ اهو ته هڪ ئي معبود آهي، مون کان ئي
فَارْهَبُوْنِ ﴿٥١﴾ وَلَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلَهُ الدِّيْنُ
ڊڄو ف١٠٦. ۽ انهي جو آهي جو ڪجهه آسمانن ۽ زمين ۾ آهي ۽ سندس ئي فرمانبرداري
وَاصِبًا اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُوْنَ ﴿٥٢﴾ وَمَا بِكُمْ مِّنْ نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ
لازم آهي، ڇا پوءِ الله کان سواءِ ڪنهن ٻئي کان ڊڄندؤ ف١٠٧. ۽ توهان وٽ جيڪا به نعمت آهي سڀ الله جي طرفان آهي
ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُوْنَ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ اِذَا كَشَفَ الضُّرَّ
پوءِ جڏهن توهان کي تڪليف پهچي ٿي ف١٠٨ ته پوءِ ان وٽ ئي پناهه وٺو ٿا ف١٠٩. پوءِ جڏهن اهو توهان کان تڪليف ٽاري ڇڏي

ف٩٤ حضور پُرنُور محبوب رسول ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وسلم جن ۽ صحابه ڪرام جي خلاف ۽ سندن ايذائن جي پٺيان رهن ٿا ۽ لڪي فساد اُپارڻ جون تدبيرون ڪن ٿا. جيئن مڪي جا ڪافر. ف٩٥ جيئن قارون کي دٻائي ڇڏيو هئائين. ف٩٦ اهڙي طرح ايئن ئي ٿيو جو بدر ۾ هلاڪ ڪيا ويا هن جي باوجود جو اُهي اِهو سمجهندا هئا. ف٩٧ سفر ۽ حضر ۾ هر هڪ حال ۾. ف٩٨ خدا پاڪ کي عذاب ڪرڻ کان. ف٩٩ جو بردباري ڪري ٿو ۽ عذاب ۾ جلدي نٿو فرمائي. ف١٠٠ پاڇي واري. ف١٠١ صبح ۽ شام. ف١٠٢ خوار ۽ عاجز مطيع ۽ مسخر. ف١٠٣ سجدو ٻن نمونن تي آهي. هڪ طاعت ۽ عبادت جو سجدو جيئن مسلمانن جو سجدو الله تعالیٰ جي لاءِ ۽ ٻيو انقياد ۽ خضوع جو سجدو جيئن پاڇي جو سجدو هر شيءِ جو سجدو ان جي حيثيت مطابق آهي. مسلمانن ۽ ملائڪن جو سجدو طاعت ۽ عبادت جو سجدو آهي ۽ انهن کان سواءِ ٻين جو سجدو انقياد ۽ خضوع جو سجدو. ف١٠٤ هن آيت مان ثابت ٿيو ته ملائڪ مڪلف آهن ۽ جڏهن ثابت ڪيو ويو ته آسمان ۽ زمين جي سموري ڪائنات الله تعالیٰ جي حضور عاجزي ۽ نوڙت ڪندڙ عابد ۽ فرمانبردار آهي ۽ سڀ ان جي ملڪيت ۽ انهي جي قدرت ۽ تصرف هيٺ آهن. ته ڏهن شرڪ کان منع فرمايائين. ف١٠٥ چو ته ٻه خدا ته ٿي ئي نه ٿا سگهن. ف١٠٦ مان ئي اهو معبود برحق آهيان، جنهن جو ڪو شريڪ نه آهي. ف١٠٧ هن جي باوجود جو معبود برحق اهوئي آهي. ف١٠٨ توڙي سڃائي جي يا بيماري جي ياٻي ڪا. ف١٠٩ انهي کان دعا گهُرو ٿا. انهي کي فرياد ڪريو ٿا.

عَنْكُمْ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُوْنَ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوْا بِمَآ اٰتَيْنٰهُمْ

تڏهن توهان مان هڪڙو ٽولو پنهنجي رب سان شريڪ ناهڻ لڳي ٿو ف١١١ جو اسان جي ڏنل نعمتن

فَتَمَتَّعُوْا ۫ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿٥٥﴾ وَيَجْعَلُوْنَ لِمَا لَا يَعْلَمُوْنَ

جي ناشڪري ڪن، پوءِ توهان ٿورو نفعو وٺي پسو ف١١١ پوءِ جلدي معلوم ٿيندو ف١١٢. انهن شين جي لاءِ جن جي هنن

نَصِيْبًا مِّمَّا رَزَقْنٰهُمْ ۭ تَاللّٰهِ لَتُسْـَٔــلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُوْنَ ﴿٥٦﴾

کي ڄاڻ نه آهي ف١١٣ اسان جي ڏنل روزي مان ف١١٤ حصو مقرر ڪندا آهن خدا جو قسم توهان کان ضرور پڇا ٿيندي جيڪي توهان ڪوڙ گهڙيندا هيو ف١١٥

وَيَجْعَلُوْنَ لِلّٰهِ الْبَنٰتِ سُبْحٰنَهٗ ۙ وَلَهُمْ مَّا يَشْتَهُوْنَ ﴿٥٧﴾ وَاِذَا

۽ الله جي واسطي ڌيئرون مقرر ڪن ٿا ف١١٦ اهو پاڪ آهي ف١١٧ ۽ پنهنجي واسطي جيڪا سندن دل گهري ٿي ف١١٨ ۽ جڏهن

بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهٗ مُسْوَدًّا وَّهُوَ كَظِيْمٌ ﴿٥٨﴾

انهن مان ڪنهن کي ڌيءُ ڄمڻ جي خوشخبري ڏني وڃي ته سارو ڏينهن ان جو منهن ف١١٩ ڪارو رهي ٿو ڪاوڙ جي حالت ۾

يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوْۗءِ مَا بُشِّرَ بِهٖ ۭ اَيُمْسِكُهٗ عَلٰي

ماڻهن کان ف١٢٠ لڪندو ڦرندو آهي ان بشارت جي برائي جي سبب ۾ ڇا ان کي خواري سان پاڻ

هُوْنٍ اَمْ يَدُسُّهٗ فِي التُّرَابِ ۭ اَلَا سَاۗءَ مَا يَحْكُمُوْنَ ﴿٥٩﴾

وٽ رکي يا ان کي مٽي ۾ پوري ڇڏي ف١٢١ ، خبردار نهايت ئي بڇڙو فيصلو ڪن ٿا ف١٢٢ .

لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ ۚ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ

جيڪي آخرت تي ايمان نه ٿا آڻين. انهن جو برو حال آهي ۽ الله جو شان سڀني کان بلند

الْاَعْلٰى ۭ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٦٠﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ

آهي ف١٢٣ ۽ اهو ئي عزت ۽ حڪمت وارو آهي. ۽ جيڪڏهن الله ماڻهن کي انهن جي ظلم تي پڪڙ ڪري ها ف١٢٤

مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَاۗبَّةٍ وَّلٰكِنْ يُّؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ

ته نه ڇڏي ها زمين تي چرندڙ شيءِ ف١٢٥ پر انهن کي مهلت ڏئي ٿو هڪ مقرر واعدي تائين ف١٢٦

فَاِذَا جَاۗءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿٦١﴾

پوءِ جڏهن انهن جو وقت ايندو نه هڪ گهڙي پٺتي هٽي سگهندا نه اڳتي وڌي سگهندا .

وَيَجْعَلُوْنَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُوْنَ وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ اَنَّ

الله جي واسطي اهو ڪجهه ٺاهن ٿا جيڪو پنهنجي واسطي پسند نه ٿا ڪن ف١٢٧ ۽ انهن جي زبان ڪوڙ ٿي ٻڌائي

ف١١٠ ۽ انهن ماڻهن جو انجام هي ٿئي ٿو. ف١١١ ۽ ڪجهه ڏينهن انهي
حالت ۾ زندگي گذاري وٺو ف١١٢ [illegible] ف١١٣
يعني بتن جي لاءِ جن جو معبود هئڻ، لائق هئڻ [illegible]
وارو هجڻ انهن کي معلوم نه آهي. ف١١٤ يعني پوکن ۽ جانورن وغيره مان
ف١١٥ بتن کي معبود ۽ قرب وارا ۽ بت پرستي کي خدا پاڪ جو حڪم
ٻڌائي. ف١١٦ جيئن خزاعه ۽ ڪنانه چوندا هئا ته ملائڪ الله پاڪ
جون نياڻيون آهن (معاذ الله). ف١١٧ اهو پاڪ آهي اولاد کان ۽ ان
جي شان ۾ ايئن چوڻ نهايت بي ادبي ۽ ڪفر آهي. ف١١٨ يعني ڪفر
سان گڏ هي ڪمال بد تميزي به آهي ته پنهنجي لاءِ پٽ پسند ڪن ٿا
ڌيئرون ناپسند ڪن ٿا ۽ الله تعالیٰ جي لاءِ، جيڪو مطلقاً اولاد کان
پاڪ ۽ صاف آهي ۽ انهي جي لاءِ اولاد جو ثابت ڪرڻ ئي عيب
لڳائڻ آهي. ان لاءِ اولاد مان به اهو ثابت ڪن ٿا، جنهن کي پنهنجي
لاءِ حقير ۽ عار جو سبب ڄاڻن ٿا. ف١١٩ غم کان. ف١٢٠ شرم
جو ماريل. ف١٢١ جيئن مضر، خزاعه ۽ تميم جا ڪافر ڇوڪرين
کي جيئرو پوريندا هئا. ف١٢٢ جو الله تعالیٰ جي لاءِ ڌيئرون ثابت ڪن ٿا،
جيڪي پنهنجي لاءِ ڪين هن قدر ناپسند آهن. ف١٢٣ جو اهو ئي ۽
پٽ کان پاڪ ۽ صاف، ڪو ان جو شريڪ نه آهي، جلال ۽ ڪمال جي
سڀني صفتن سان موصوف ف١٢٤ يعني گناهن تي پڪڙي ها ۽ عذاب
۾ جلدي ڪري ها. ف١٢٥ سڀني کي هلاڪ ڪري ڇڏي ها. زمين
تي هلڻ وارن مان، ياڪافر مراد آهن، جيئن ٻي آيت ۾ آيل آهي ته
ع ١٠ ١٣ اِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يا هي معنیٰ آهي ته
ساري زمين تي ڪنهن هلڻ واري کي باقي نه ڇڏي، جيئن ته حضرت نوح
عليه السلام جي زماني ۾ جيڪو به زمين تي هو، تن سڀني کي هلاڪ ڪري
ڇڏيائين، صرف اهي ئي باقي رهيا، جيڪي زمين تي نه پر حضرت نوح عليه
السلام سان گڏ ٻيڙي ۾ هئا ۽ هڪ قول هي به آهي ته معنیٰ
هي آهي ته ظالمن کي هلاڪ ڪري ڇڏي ها ۽ انهن جا نسل
ختم ٿي وڃن ها، پوءِ زمين ۾ ڪو باقي نه رهي ها. ف١٢٦ پنهنجي
فضل ۽ ڪرم ۽ حلم سان مقرر ڪيل واعدي مان يا عمر جي
پڄاڙي مراد آهي يا قيامت. ف١٢٧ يعني ڌيئرون ۽ شريڪ.

لَهُمُ الْحُسْنٰى ؕ لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ مُّفْرَطُوْنَ ﴿٦٢﴾ تَاللّٰهِ
تي ته انهن جي واسطي چڱائي آهي و١٢٨ ياد ڪي تي پيو يقينًا انهن جي واسطي باه آهي ۽ اهي حد کان ٽپايل آهن و١٢٩ خدا جو قسم
لَقَدْ اَرْسَلْنَاۤ اِلٰۤى اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ
اسان تو کان اڳي گهڻين ئي امتن جي طرف رسول موڪليا پوءِ شيطان سندن ڪرتوتن سندن نظر ۾ چڱا ڪري ڏيکاريا و١٣٠
فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَاۤ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ
پوءِ اڄ اهوئي انهن جو ساٿي آهي و١٣١ ۽ انهن جي واسطي دردناڪ عذاب آهي. و١٣٢ ۽ اسان تو تي هيءَ ڪتاب
الْكِتٰبَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى اخْتَلَفُوْا فِيْهِ ۙ وَهُدًى وَّرَحْمَةً
نه لاٿو و١٣٣ مگر هن لاءِ ته تون ماڻهن تي واضح ڪري ڇڏين جنهن ڳالهه ۾ اختلاف ڪن و١٣٤ ۽ هدايت ۽ رحمت ايمان
لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٦٤﴾ وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَحْيَا بِهِ
وارن جي واسطي. ۽ آسمان کان الله پاڻي لاٿو پوءِ ان سان زمين جيا ريائين و١٣٥
الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّسْمَعُوْنَ ﴿٦٥﴾ ع ٨ ٥ ١٤
ان جي مري وڃڻ کان پوءِ و١٣٦ بيشڪ ان ۾ نشاني آهي انهن جي واسطي جيڪي ڪن رکن ٿا و١٣٧
وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً ؕ نُسْقِيْكُمْ مِّمَّا فِىْ بُطُوْنِهٖ مِنْۢ
۽ بيشڪ توهان جي واسطي چوپاين ۾ عبرت حاصل ٿيڻ جي جاءِ آهي و١٣٨ اسان توهان کي پيارينداآهيون انهي شيءِ منجها جيڪا
بَيْنِ فَرْثٍ وَّدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِّلشّٰرِبِيْنَ ﴿٦٦﴾ وَمِنْ
انهن جي پيٽ ۾ آهي جيئن ڇيڻ ۽ رت جي وچان خالص کير نرتي مان آساني سان وينڊ ڇيڻ ندڙن جي واسطي. ۽ ڪجين ۽
ثَمَرٰتِ النَّخِيْلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُوْنَ مِنْهُ سَكَرًا وَّرِزْقًا
انگورن جي ميون مان و١٤٠ جن مان نبيذ (بنا نشي ڙڳ) ٺاهينداآهيو ۽ چڱو
حَسَنًا ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿٦٧﴾ وَاَوْحٰى رَبُّكَ
رزق و١٤١ بيشڪ ان ۾ نشاني آهي عقل وارن جي واسطي. ۽ تنهنجي رب الهام ڪيو
اِلَى النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذِىْ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا وَّمِنَ الشَّجَرِ وَ
ماکيءَ جي مک جي طرف ته تون جبلن ۾ گهر ٺاهه ۽ وڻن ۾ ۽
مِمَّا يَعْرِشُوْنَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِىْ مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ فَاسْلُكِىْ سُبُلَ
ڇتن ۾. پوءِ هر قسم جي ميون مان کاءُ و١٤٢ ۽ پنهنجي رب جي رستن تي هل جو تنهنجي

و١٢٨ يعني جنت ڪافرن پنهنجي ڪفر ۽ بهتان جي ۽ خدا پاڪ جي لاءِ ڌيئرون بڌائڻ جي باوجود پنهنجو پاڻ کي حق تي گمان ڪندا هئا ۽ چوندا هئا ته جيڪڏهن محمد (صلى الله تعالىٰ عليه وسلم) سچا هجن ۽ خلق مرڻ کان پوءِ وري اٿاري ويندي ته جنت اسان کي ملندي، ڇو ته اسان حق تي آهيون. انهن جي حق ۾ الله تعالىٰ فرمائي ٿو. و١٢٩ جهنم ۾ ئي ڇڏيا ويندا. و١٣٠ ۽ انهن پنهنجن برائين کي نيڪيون سمجهيو. و١٣١ دنيا ۾ انهيءَ جي چوڻ تي هلن ٿا ۽ جيڪو شيطان کي پنهنجو رفيق ۽ مختار بنائي، سو ضرور ذليل ۽ خوار ٿئي يا هي معنىٰ آهي ته آخرت جي ڏينهن شيطان کان سواءِ انهن کي ڪو رفيق نه ملندو ۽ شيطان پاڻ ئي عذاب ۾ گرفتار ٿيندو، سو انهن جي ڪهڙي مدد ڪري سگهندو. و١٣٢ آخرت ۾. و١٣٣ يعني قرآن شريف. و١٣٤ دين جي امورسان. و١٣٥ بوٽن سان سرسبزي ۽ شادابي بخشي ڪري. و١٣٦ يعني خشڪ ۽ ساوڪ ۽ گاهه نه ڄمڻ کان پوءِ. و١٣٧ ۽ ٻڌي سمجهن ٿا ۽ غور ڪن ٿا. اهي هن نتيجي تي پهچن ٿا، جيڪو قادر برحق زمين کي ان جي مرڻ يعني قوت ناميه فنا ٿي وڃڻ کان پوءِ وري زندگي ڏئي ٿو، اهو انسان کي ان جي مرڻ کان پوءِ بيشڪ جيئرو ڪرڻ تي قادر آهي. و١٣٨ جيڪڏهن توهان ان ۾ غور ڪريو ته سٺا نتيجا حاصل ڪري سگهو ٿا ۽ حڪمت الاهيه جي عجائبات تي توهان کي واقفيت حاصل ٿي سگهي ٿي. و١٣٩ جنهن ۾ ڪنهن شيءِ جي ملاوٽ جو ڪو شڪ شبهو نه آهي، هن جي باوجود، جو حيوان جي جسم ۾ غذا جو هڪ ئي مقام آهي، جتي ڪاڌو، گاهه، ٻُهه وغيره پهچي ٿو ۽ کير رت ۽ گوبر سڀ انهي غذا مان پيدا ٿين ٿا. انهن مان هڪ ٻئي سان ملي نٿو سگهي. کير ۾ نڪي رت جي رنگ جو شائبو ٿئي ٿو، نڪو گوبر جي بوءِ جو. نهايت صاف لطيف حاصل ٿئي ٿو. ان مان حڪمت الاهي جي عجب ڪاري ظاهر آهي. مٿي بعث جو مسئلو بيان ٿي چڪو آهي يعني مئلن کي جيئرو ڪرڻ جو. ڪافران جا منڪر هئا ۽ انهن کي ان ۾ به شبها سامهون هئا. هڪ هي ته جيڪا شيءِ فاسد ٿي وئي ۽ ان جي زندگي ويندي رهي، ان ۾ پهرين وري زندگي ڪهڙيءَ طرح موٽندي. ان شبهي جو ازالو ته هن کان اڳين آيت ۾ فرمايو ويو ته توهان ڏسندا رهو ٿا ته اسان مئل زمين کي خشڪ ٿيڻ کان پوءِ آسمان مان پاڻي وسائي حيا تي عطا فرمائي ڇڏيون ٿا، پوءِ قدرت جي ان فيض ڏسڻ کان پوءِ ڪنهن مخلوق جو مرڻ کان پوءِ جيئرو ٿيڻ اهڙي قادر مطلق جي قدرت کان پري نه آهي. ٻيو شبهو ڪافرن جو هي هو ته جڏهن ماڻهو مري ويو ۽ ان جي جسم جا جزا پکڙجي ويا ۽ مٽي ۾ ملي ويا، سي ڪيئن گڏ ڪيا ويندا. انهن کي مٽي جي ذرن مان ڪيئن جدا ڪيو ويندو؟ هن آيت ڪريمه ۾ جيڪو صاف ڪير جو بيان فرمايائين. تنهن ۾ غور ڪرڻ سان اهو شبهو بلڪل ختم ٿي وڃي ٿو، قدرت الاهي جو اهو شان ته روزانو ڏسڻ ۾ اچي ٿو، جو اهو غذا جي گڏيل جزن مان خالص کير ڪڍي ٿو، جنهن ۾ ان جي آس پاس جي قريب ترشين جي ملاوٽ جو شائبو به نه ٿو اچي. ان حڪيم برحق جي قدرت کان ڇا پري، جو انساني جسم جي پکڙيل جزن کي گڏ فرمائي. شقيق بلخي رضي الله عنه فرمايو ته نعمت جو پورائو هي آهي ته کير خالص اچي، ان ۾ رت ۽ گوبر جي رنگ ۽ بوءِ جو نالو ۽ نشان نه هجي، ورنه نعمت اڻ پوري ٿيندي ۽ سليم طبع ان کي قبول نه ڪندو. جهڙي طرح صاف نعمت پروردگار جي طرفان پهچي ٿي، تيئن ٻانهي تي به لازم آهي ته اهو به پروردگار سان خالص معاملو ڪري ۽ ان جا عمل رياءُ ۽ نفس جي خواهش جي ملاوٽن کان پاڪ ۽ صاف هجن ته جيئن قبوليت جي شرف سان مشرف ٿين. و١٤٠ اسان توهان کي رس پياريون ٿا. و١٤١ يعني سرڪو، رب، خرمه ۽ موبز، مسئلو: موبز (سُڪل ڊاک) ۽ انگور وغيره جي رس جڏهن هن قدر پچائي وڃي جو ٻه ٽهايون ختم ٿي وڃن ۽ هڪ ٽهائي باقي رهي ۽ تيزتي وڃي، ان کي نبيذ (نچوڙ) چون ٿا، اها حد سڪر تائين نه پهچي ۽ نشو نه آڻي ته پوءِ شيخين وٽ حلال آهي ۽ هي ئي آيت ۽ ٻيون ڪيتريون حديثون انهن جو دليل آهن. و١٤٢ ميون جي گولا ۾.

رَبِّكِ ذُلُلًا ؕ يَخْرُجُ مِنْ بُطُوْنِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ فِيْهِ
واسطي نرم ۽ آسان آهن ف١٤٣ انن جي پيٽ مان پيڻ جي هڪ رنگ برنگي شيءِ ف١٤٤ نڪري ٿي ف١٤٥ جنهن ۾ ماڻهن
شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿٦٩﴾ وَاللّٰهُ
جي واسطي تندرستي آهي ف١٤٦ بيشڪ ان ۾ نشاني آهي ف١٤٧ ڌيان ڪندڙن جي واسطي ف١٤٨ ۽ الله
خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰىكُمْ ۛ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ
توهان کي پيدا ڪيو ف١٤٩ پوءِ توهان جو ساهه قبض ڪندو ف١٥٠ ۽ توهان مان ڪو بنهه ناقص عمر جي طرف
لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ ﴿٧٠﴾ وَاللّٰهُ
موٽايو وڃي ٿو ف١٥١ جو ڄاڻڻ کان پوءِ ڪجهه نه ڄاڻي ف١٥٢ بيشڪ الله سڀ ڪجهه ڄاڻندو سڀ ڪجهه ڪري سگهندڙ آهي. ۽ الله
فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِيْنَ فُضِّلُوْا
توهان مان هڪڙن کي ٻين تي رزق ۾ فضيلت ڏني ف١٥٣ پوءِ جن کي وڌائي ڏنائين
بِرَآدِّيْ رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيْهِ سَوَآءٌ ؕ
سي پنهنجو رزق پنهنجن ٻانهن ۽ ٻانهين جي طرف ڦيرائيندڙ نه آهن جو اهي سڀ ان ۾ برابر ٿي وڃن ف١٥٤
اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُوْنَ ﴿٧١﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ
پوءِ ڇا الله جي نعمت کان انڪار ڪن ٿا ف١٥٥ ۽ الله توهان جي واسطي توهان جي جنس مان عورتون پيدا
اَزْوَاجًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِيْنَ وَحَفَدَةً وَّ
ڪيون ۽ توهان جي واسطي توهان جي زالن مان پٽ پوٽا ۽ ڏوهٽا پيدا ڪيائين ۽ توهان کي سٺين
رَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ ؕ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ
شين مان روزي ڏنائين ف١٥٦ پوءِ ڇا ڪوڙي ڳالهه ف١٥٧ تي يقين ڪن ٿا ۽ الله جي فضل ف١٥٨
هُمْ يَكْفُرُوْنَ ﴿٧٢﴾ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ
کان منڪر ٿين ٿا. ۽ الله کان سواءِ انهن جي پوڄا ڪن ٿا ف١٥٩ جو انهن کي آسمان
لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ شَيْئًا وَّلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴿٧٣﴾
۽ زمين مان ڪجهه به رزق ڏيڻ جو اختيار نه ٿا رکن ۽ نڪي ڪجهه ڪري سگهن ٿا.
فَلَا تَضْرِبُوْا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ
پوءِ الله جي واسطي مثال نه ٺاهيو ف١٦٠ بيشڪ الله ڄاڻي ٿو ۽ توهان نه ٿا

ف١٤٣ الله جي فضل سان جن جو توکي الهام ڪيو ويو آهي، ايستائين جو توکي هلڻ ڦرڻ ڏکيو نه آهي ۽ تون ڪيترو ئي پري نڪري وڃ، وات نه ٿي وڃائين ۽ پنهنجي ڄاءِ تي موٽي اچين ٿي. ف١٤٤ يعني ماکي. ف١٤٥ سفيد، ڦڪي ۽ ڳاڙهي. ف١٤٦ ۽ وڌيڪ نفعي ڏيڻ وارين دوائن مان آهي ۽ گهڻائي سان علاجن ۾ شامل ڪئي وڃي ٿي. ف١٤٧ الله تعالى جي قدرت ۽ حڪمت تي. ف١٤٨ جو ان ڪمزور بي طاقت مک کي اهڙي سمجهه ۽ دانائي عطا فرمائي ۽ اهڙيون سنهيون صنعتون عطا ڪيائين. پاڪ آهي اهو ۽ پنهنجي ذات ۽ صفات ۾ شريڪ کان پاڪ. ان مان فڪر ڪرڻ وارن کي هن تي به تنبيهه ٿي وڃي ٿي ته اهو پنهنجي ڪامل
ع ٥ ١٥ قدرت سان هڪ ادنيٰ ضعيف مک کي هيءَ صفت عطا فرمائي ٿو ته جو اها مختلف قسم جي گلن ۽ ميون مان اهڙا لطيف جزا حاصل ڪري ماکي (بهترين قسم جو خوش ذائقه قوام) ٺاهي ٿي، جيڪا خوشگوار، پاڪ، صاف آهي ۽ فاسد ۽ سڙڻ ۽ بيڪار ٿيڻ کان محفوظ آهي. پوءِ جيڪو قادر حڪيم هڪ مک کي ان بهترين مادي جي گڏ ڪرڻ جي قدرت ڏئي ٿو ۽ اهو جيڪڏهن مئل انسان جي جُزن کي گڏ ڪري ته ان جي قدرت کان ڪهڙو پري آهي؟ مرڻ کان پوءِ جيئري ڪرڻ کي محال سمجهڻ وارا ڪيتري قدر بيوقوف آهن. ان کان پوءِ الله تعالى پنهنجن ٻانهن تي پنهنجي قدرت جا اهي نشان ظاهر فرمائي ٿو، جيڪي خود انهن ۾ ۽ انهن جي احوال ۾ ظاهر آهن. ف١٤٩ عدم مان ۽ نيستيءَ کان پوءِ هستي عطا فرمايائين. ڪهڙي عجيب قدرت آهي. ف١٥٠ ۽ توهان کي زندگي کان پوءِ موت ڏيندو ۽ جڏهن توهان جو وقت پورو ٿئي، جيڪو ان مقرر فرمايو آهي ته ڀلي ننڍپڻ ۾ يا جواني ۾ يا پوڙهائپ ۾. ف١٥١ جنهن جو زمانو انساني عمر جي مرتبن ۾ سٺ سال کان پوءِ اچي ٿو جو قوى ۽ حواس سڀ بيڪار ٿي وڃن ٿا ۽ انسان جي اها حالت ظاهر ٿي وڃي ٿي. ف١٥٢ ۽ ناداني ۾ ٻارن کان وڌيڪ بدتر ٿي وڃي. انهن تبديلين ۾ قدرت الاهي جا ڪهڙا عجائب مشاهدي ۾ اچن ٿا. حضرت ابن عباس رضي الله تعالى عنهما فرمايو ته مسلمان الله تعالى جي فضل سان ان کان محفوظ آهن، ڊگهي عمر ۽ ٻڍاپڻ ۾ انهن کي الله تعالى جي حضور ۾ ڪرامت، عقل ۽ معرفت جي زيادتي حاصل ٿئي ٿي ۽ ٿي سگهي ٿو ته توجهه الى الله جو اهڙو غلبو ٿئي جو هن جهان کان منقطع ٿي وڃي ۽ مقبول ٻانهو دنيا جي طرف واجها ئڻ کان پري ٿي وڃي. عڪرمه جو قول آهي ته جنهن قرآن پاڪ پڙهيو، سو ان ارذل عمر جي حالت کي نه پهچندو جو علم کان پوءِ صرف بي علم ٿي وڃي. ف١٥٣ پوءِ ڪنهن کي غني ڪيائين، ڪنهن کي فقير، ڪنهن کي مالدار ڪنهن کي محتاج، ڪنهن کي مالڪ ڪنهن کي مملوڪ. ف١٥٤ ۽ ٻانهيون غلام آقائن جا شريڪ ٿي وڃن. جڏهن توهان پنهنجن غلامن کي پنهنجو شريڪ بڻائڻ پسند نه ٿا ڪريو، ته پوءِ الله جي ٻانهن ۽ ان جي مملوڪن کي ان جو شريڪ بڻائڻ ڪهڙيءَ طرح پسند ڪريو ٿا. سبحان الله ※ ف١٥٥ جو ان کي ڇڏي مخلوق کي پوڄين ٿا. ف١٥٦ قسم قسم جي اناجن، ڦرن، ميون، کاڌي ۽ پيئڻ جي شين مان. ف١٥٧ يعني شرڪ ۽ بت پرستي. ف١٥٨ الله تعالى جي فضل ۽ نعمت مان حضور محبوب سيد عالم صلى الله عليه وسلم جن جي ذات گرامي يا اسلام مراد آهي (مدارڪ). ف١٥٩ يعني بتن کي. ف١٦٠ ان جو ڪنهن کي شريڪ نه ڪريو.

※ هي بت پرستي جو ڪهڙو نه عمدو ۽ دلنشين رد آهي

لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٧٤﴾ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوْكًا لَّا يَقْدِرُ عَلٰى
جا نٿا . الله هڪ مثال بيان فرمايو ١٦١ هڪ ٻانهو آهي ٻي جي ملڪيت، ڪا ڪجهه به طاقت نه رکندو آهي
شَيْءٍ وَّمَنْ رَّزَقْنٰهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا
۽ هڪ اهو جنهن کي اسان پاڻ وٽان چڱي روزي عطا فرمائي آهي ۽ اهو ان مان خرچ ڪندو آهي لڪ ۾ ۽ ظاهر
وَّجَهْرًا ۭ هَلْ يَسْتَوٗنَ ۭ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ۭ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٧٥﴾
۾ ١٦٢ ڇا اهي برابر ٿي ويندا ١٦٣ سمورييون تعريفون الله جي واسطي آهن بلڪ انهن جا اڪثر اڻ ڄاڻ آهن. ١٦٤
وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ اَحَدُهُمَآ اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى
۽ الله مثال بيان فرمايو ٻن مردن جو جن مان هڪڙو گونگو آهي جيڪو ڪو به ڪم ڪري نه ٿو
شَيْءٍ وَّهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰىهُ ۙ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُّ لَا يَاْتِ بِخَيْرٍ ۭ
سگهي ١٦٥ ۽ اهو پنهنجي آقا تي بوجهه آهي جاڏي به کيس موڪلي ته ڪا به ڀلائي نه آڻي ١٦٦
هَلْ يَسْتَوِيْ هُوَ ۙ وَمَنْ يَّاْمُرُ بِالْعَدْلِ ۙ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ
ڇا برابر ٿي ويندو اهو ۽ اهو جيڪو انصاف جو حڪم ڪري ٿو ۽ اهو سڌي وات
مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٧٦﴾ وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ وَمَآ اَمْرُ ع ٦ ١٠ ١٦
تي آهي ١٦٧. ۽ الله جي ئي واسطي آهن آسمانن ۽ زمين جون لڪل شيون ١٦٨ ۽ قيامت جو معاملو
السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى
نه آهي مگر اک ڇنڀ جيترو بلڪ ان کان به ويجهو ١٦٩ بيشڪ الله سڀ ڪجهه
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٧٧﴾ وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِّنْۢ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ
ڪري سگهي ٿو . ۽ الله توهان کي توهان جي مائرن جي پيٽ مان پيدا ڪيو جو
لَا تَعْلَمُوْنَ شَيْـــًٔا ۙ وَّجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْــِٕدَةَ ۙ
توهان کي ڪا ڄاڻ ڪا نه هئي ١٧٠ ۽ توهان کي ڪن ۽ اکيون ۽ دل ڏنائين ١٧١
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٧٨﴾ اَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرٰتٍ فِيْ جَوِّ
جو توهان شڪرگذار ٿيو ١٧٢ ڇا انهن پکين نه ڏٺا حڪم جا پابند آسمان جي فضا ۾
السَّمَاۗءِ ۭ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ
انهن کي ڪو به نه ٿو روڪي ١٧٣ سواءِ الله جي، بيشڪ ان ۾ نشانيون آهن ايمان وارن

١٦١ هي ته . ١٦٢ جيئن گهري ٿو، تصرف ڪري ٿو ۽ ٻيو ۽ اهو عاجز مملوڪ غلام ۽ هي آزاد مالڪ مالدار جيڪو الله تعاليٰ جي فضل سان قدرت ۽ اختيار رکي ٿو. ١٦٣ هرگز نه. ٻئي ۽ جڏهن غلام ۽ آزاد برابر نه ٿا ٿي سگهن هن جي باوجود جو ٻئي الله تعاليٰ جا ٻانها آهن ته ٻيو ۽ الله خالق مالڪ قادر سان بي قدرت ۽ اختيار بُت ڪيئن شريڪ ٿي سگهن ٿا ۽ انهن کي ان جو مثال قرار ڏيڻ ڪهڙو وڏو ظلم ۽ جهالت آهي. ١٦٤ جو اهڙن چٽن دليلن ۽ واضح حجت جي هوندي شرڪ ڪرڻ ڪيتري نه وڏي وبال ۽ عذاب جو سبب آهي! ١٦٥ نه پنهنجي ڪنهن کي چئي سگهي نه ٻئي جي سمجهي سگهي. ١٦٦ ۽ ڪنهن ڪم نه اچي، اهو مثال ڪافر جو آهي. ١٦٧ هي مثال مؤمن جو آهي. معنيٰ هي آهي ته ڪافر بيڪار گونگي غلام وانگر آهي، اهو ڪنهن به طرح مسلمان جي مثل نه ٿو ٿي سگهي، جيڪو عدل جو حڪم ڪري ٿو ۽ سڌي رستي تي قائم آهي. ڪن مفسرن جو قول آهي ته گونگي بيڪار غلام سان بُتن کي تمثيل ڏني وئي ۽ انصاف جو حڪم ڏيڻ شانِ الاهي جو بيان ٿيو، ان صورت ۾ معنيٰ هي آهي ته الله تعاليٰ سان بُتن کي شريڪ ڪرڻ باطل آهي، ڇو ته انصاف قائم ڪرڻ واري بادشاه سان گونگي ۽ بيڪار غلام جي ڪهڙي نسبت. ١٦٨ هن ۾ الله تعاليٰ جي ڪمال علم جو بيان آهي ته اهو سڀني غيبن جو ڄاڻندڙ آهي، ان تي ڪا به لڪڻ واري شيءِ لڪل نه ٿي رهي سگهي. ڪن مفسرن جو قول آهي ته هن مان قيامت جو علم مُراد آهي. ١٦٩ ڇو ته اک ڇنڀ به زمانو گهري ٿو، جنهن ۾ ڇنڀڻ جي حرڪت حاصل ٿئي ۽ الله تعاليٰ جنهن شيءِ جو هجڻ گهري، سا ڪُنْ فرمائيندي ئي ٿي وڃي ٿي. ١٧٠ ۽ پنهنجي پيدائش جي ابتدا ۾ اول فطرت ۾ علم ۽ معرفت کان خالي هيؤ. ١٧١ جو انهن سان پنهنجي پيدائش واري جهالت پري ڪريو. ١٧٢ ۽ علم ۽ عمل سان فيضياب ٿي نعمت عطا ڪرڻ واري جو شڪر ادا ڪريو ۽ ان جي عبادت ۾ مشغول ٿيو ۽ ان جي نعمت جا حق ادا ڪريو. ١٧٣ ڪرڻ کان هن جي باوجود جو جسم ثقيل بالطبع ڪرڻ گهرندڙ آهي.

يُؤْمِنُوْنَ ﴿٧٩﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْۢ بُيُوْتِكُمْ سَكَنًا وَّجَعَلَ
جي واسطي ف۱۷۴ ۽ الله توهان کي گهر ڏنا رهڻ جي واسطي ف۱۷۵ ۽ توهان جي واسطي
لَكُمْ مِّنْ جُلُوْدِ الْاَنْعَامِ بُيُوْتًا تَسْتَخِفُّوْنَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ
چوپاين جي چمڙن مان ڪي گهر ٺاهيائين ف۱۷۶ جيڪي توهان کي هلڪا لڳندا آهن توهان جي سفر جي ڏينهن ۽
وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ ۙ وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَاۤ اَثَاثًا
منزلن تي ٽڪڻ جي ڏينهن ۽ انهن جي اُن ۽ ملس ۽ ڏاس مان ڪجھ گذر سفر جو سامان ف۱۷۷
وَّمَتَاعًا اِلٰى حِيْنٍ ﴿٨٠﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّمَّا خَلَقَ ظِلٰلًا وَّ
۽ نفعي جون شيون هڪ وقت تائين. ۽ الله پنهنجي ناهيل شين مان توهان تي ف۱۷۸ ڇانوَ ڪئي
جَعَلَ لَكُمْ مِّنَ الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَّجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيْلَ تَقِيْكُمُ
ف۱۷۹ ۽ توهان جي واسطي جبلن ۾ پناهه جي جاءِ ناهيائين ف۱۸۰ ۽ توهان جي واسطي ڪي پوشاڪون بنايائين
الْحَرَّ وَسَرَابِيْلَ تَقِيْكُمْ بَاْسَكُمْ ؕ كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهٗ
جيڪي توهان کي گرمي کان بچائن ۽ ڪجھ پوشاڪون ف۱۸۱ جيڪي جنگ ۾ توهان جي حفاظت ڪن ف۱۸۲ اهڙيءَ طرح توهان تي پنهنجي
عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُوْنَ ﴿٨١﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ
نعمت پوري فرمائي ٿو ف۱۸۳ جو مَن توهان فرمانبردار ٿيو ف۱۸۴. پوءِ جيڪڏهن اهي منهن ڦيرين ف۱۸۵ پوءِ اي محبوبؐ تنهنجي
الْمُبِيْنُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُوْنَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُوْنَهَا وَاَكْثَرُهُمُ
ذمي فقط پوريءَ طرح پهچائي ڇڏڻ آهي ف۱۸۶. الله جي نعمت سڃاڻين ٿا ف۱۸۷ پوءِ ان جو انڪار ٿا ڪن ف۱۸۸ ۽ انهن ۾ گهڻا
الْكٰفِرُوْنَ ﴿٨٣﴾ ع وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيْدًا ثُمَّ لَا
ڪافر آهن ف۱۸۹. ۽ جنهن ڏينهن ف۱۹۰ اسان اٿارينداسين هر امت مان هڪ ٿو شاهد ف۱۹۱ پوءِ ڪافرن
يُؤْذَنُ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿٨٤﴾ وَاِذَا رَاَ الَّذِيْنَ
کي نه اجازت هوندي ف۱۹۲ نه انهن کي پرچايو ويندو ف۱۹۳. ۽ ظلم ڪرڻ وارا
ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ ﴿٨٥﴾ وَاِذَا
ف۱۹۴ جڏهن عذاب ڏسندا ان وقت کان نه اهو انهن کان هلڪو ٿيئي ۽ نه انهن کي مهلت ملي
رَاَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا شُرَكَآءَهُمْ قَالُوْا رَبَّنَا هٰۤؤُلَآءِ شُرَكَآؤُنَا
۽ شرڪ ڪرڻ وارا جڏهن پنهنجي شريڪن کي ڏسندا ف۱۹۵ چوندا اي اسان جا رب هي آهن اسان جا شريڪ

ف۱۷۴ جوان انهن کي هڙ. پيدا ڪيو جو اهي هوا ۾ پرواز ڪري سگهن ٿا ۽ پنهنجي ڳري جسم جي خلاف هوا ۾ بيهي رهن ٿا ڪِرن نه ٿا ۽ هوا کي اهڙو پيدا ڪيائين جو اُن ۾ انهن جو پرواز ممڪن آهي. ايمان وارا ان ۾ غور ڪري قدرتِ الاهي جو اعتراف ڪن ٿا.

ف۱۷۵ جن ۾ توهان آرام ڪريو ٿا.

ف۱۷۶ مثلاً خيما وغيره.

ف۱۷۷ وڇائڻ ۽ ويڙهڻ جون شيون. مسئلو:- هي آيت الله تعالىٰ جي نعمتن جي بيان ۾ آهي مگر ان مان اشارتاً اُن ۽ پشم ۽ وارن جي پاڪائي ۽ انهن مان فائدي حاصل ڪرڻ جو حلال هجڻ ثابت ٿئي ٿو.

ف۱۷۸ ڇاين، پٽين، ڇتين، وڻن ۽ ڪڪر وغيره.

ف۱۷۹ جنهن ۾ توهان آرام ڪريو ٿا.

ف۱۸۰ غار وغيره جو امير ۽ غريب آرام ڪري سگهن.

ف۱۸۱ زره ۽ جوشن وغيره.

ف۱۸۲ جو تير، تلوار ۽ نيزي وغيره کان بچاءُ جو سامان ٿئي.

ف۱۸۳ دُنيا ۾ توهان جي حاجتن ۽ ضرورتن جو سامان پيدا فرمائي.

ف۱۸۴ ۽ ان جي نعمتن جو اعتراف ڪري اسلام آڻيو ۽ دين برحق قبول ڪريو.

ف۱۸۵ ۽ اي محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم! اهي توهان تي ايمان آڻڻ ۽ توهان جي تصديق ڪرڻ کان مُنهن موڙين ۽ پنهنجي ڪفر تي ڄميا رهن.

ف۱۸۶ ۽ جڏهن توهان پيغامِ الاهي پهچائي ڇڏيو، تڏهن توهان جو ڪم پورو ٿي چُڪو ۽ نه مڃڻ جو وبال انهن جي ڪنڌ تي رهيو.

ع ۱۱/۱۷

ف۱۸۷ يعني جيڪي نعمتون ذڪر ڪيون ويون، تن سڀني کي سڃاڻن ٿا ۽ ڄاڻن ٿا ته اهي سڀ الله تعالىٰ جي طرفان آهن. پوءِ به ان جو شُڪرادا نه ٿا ڪن. سدي جو قول آهي ته الله تعالىٰ جي نعمت مان حضور پُر نور محبوب سيد الكونين صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن مُراد آهن. ان تقدير تي معنىٰ هي آهي ته اهي محبوب سائين جن کي سڃاڻين ٿا ۽ سمجهن ٿا ته سندن وجود الله تعالىٰ جي وڏي نعمت آهي ۽ ان جي باوجود.

ف۱۸۸ ۽ دينِ اسلام قبول نٿا ڪن. ف۱۸۹ ضدي جو حسد ۽ بغض سان ڪفر تي قائم رهن ٿا.

ف۱۹۰ يعني قيامت جي ڏينهن.

ف۱۹۱ جيڪو انهن جي تصديق وتڪذيب ۽ ايمان وڪفر جي شاهدي ڏئي ۽ اهي شاهد نبي سڳورا آهن.

ف۱۹۲ معذرت جي يا ڪنهن ڪلام جي يا دُنيا جي طرف موٽڻ جي. ف۱۹۳ يعني نه انهن کان عتاب ۽ ملامت پري ڪئي ويندي. ف۱۹۴ يعني ڪافر. ف۱۹۵ بتن وغيره کي، جن کي پوڄيندا هئا.

الَّذِيْنَ كُنَّا نَدْعُوْا مِنْ دُوْنِكَ ۚ فَاَلْقَوْا اِلَيْهِمُ الْقَوْلَ اِنَّكُمْ
جن جي اسان پرجا ڪندا هئاسين توکي ڇڏي پوءِ اهي ورائي انهن تي ڳالهه اڇلائيندا ته بيشڪ توهان ڪوڙا
لَكٰذِبُوْنَ ﴿۸۶﴾ ۚ وَ اَلْقَوْا اِلَى اللّٰهِ يَوْمَئِذِ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ
آهيو ف۱۹۶ ۽ ان ڏينهن ف۱۹۷ الله جي طرف عاجزي سان ڪرندا ف۱۹۸ ۽ انهن کان وسري ويندا
مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۸۷﴾ اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ
جيڪي ناهه ٺاهيندا هئا ف۱۹۹. جن ڪفر ڪيو ۽ الله جي راهه کان روڪيائون
اللّٰهِ زِدْنٰهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوْا يُفْسِدُوْنَ ﴿۸۸﴾
اسان انهن تي عذاب تي عذاب وڌايو ف۲۰۰ سندن فساد جي بدلي.
وَ يَوْمَ نَبْعَثُ فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيْدًا عَلَيْهِمْ مِّنْ اَنْفُسِهِمْ
۽ جهن ڏينهن اسان هر ٽولي مان هڪ ٽولو انهن مان اٿاريندا سين جيڪو انهن تي شاهدي ڏي ف۲۰۱ ۽ اي
وَجِئْنَا بِكَ شَهِيْدًا عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ ؕ وَ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ
محبوب توهان کي انهن سمورن تي ف۲۰۲ شاهد بڻائي آڻينداسين ۽ اسان توتي هي قرآن لاٿو جيڪو
تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَّهُدًى وَّ رَحْمَةً وَّبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِيْنَ ﴿۸۹﴾ ع
هر شيءِ جو روشن بيان آهي ف۲۰۳ ۽ هدايت ۽ رحمت ۽ خوشخبري مسلمانن جي واسطي.
اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْاِحْسَانِ وَ اِيْتَآئِ ذِي
بيشڪ الله حڪم فرمائي ٿو انصاف ۽ چڱائي ف۲۰۴ ۽ مائٽن کي ڏيڻ جو ف۲۰۵
الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ
۽ منع فرمائي ٿو بي حيائي ف۲۰۶ ۽ بُري ڳالهه ف۲۰۷ ۽ سرڪشي کان ف۲۰۸ توهان کي نصيحت فرمائي ٿو ته مَن توهان
تَذَكَّرُوْنَ ﴿۹۰﴾ وَ اَوْفُوْا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عٰهَدْتُّمْ وَلَا تَنْقُضُوا
ڌيان ڪريو. ۽ الله جا عهد پاڙيو ف۲۰۹ جڏهن قول ڪيو ۽ قسم مضبوط ڪري پوءِ
الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيْدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيْلًا ؕ
نه ٽوڙيو ۽ توهان الله کي ف۲۱۰ پاڻ تي ضامن ڪري چڪا آهيو
اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُوْنَ ﴿۹۱﴾ وَلَا تَكُوْنُوْا كَالَّتِيْ نَقَضَتْ غَزْلَهَا
بيشڪ الله توهان جو ڪم ڄاڻي ٿو. ۽ ان عورت ف۲۱۱ وانگر نه ٿيو جنهن پنهنجو سٽ ڪتڻ

منزل ۳

ع ۱۲ ۶ ۱۸

ف۱۹۶ جو اسان کي معبود ٻڌايو ٿا. اسان توهان کي پنهنجي عبادت جي دعوت نه ڏني. ف۱۹۷ مشرڪ. ف۱۹۸ ۽ ان جا فرمانبردار ٿيڻ چاهيندا. ف۱۹۹ دُنيا ۾ بُتن کي خُدا جو شريڪ ٻڌائي. ف۲۰۰ انهن جي ڪفر جو عذاب ۽ ٻين کي خدا پاڪ جي واٽ کان روڪڻ ۽ گمراهه ڪرڻ جو عذاب. ف۲۰۱ اهي شاهد نبي سڳورا هوندا. جيڪي پنهنجي پنهنجي امتن تي شاهدي ڏيندا. ف۲۰۲ امتن ۽ انهن جي شاهدن تي. جيڪي نبي سڳورا هوندا. جيئن ٻي آيت آيل آهي. فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيْدٍ وَّجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ شَهِيْدًا. (ابوالسعود وغيره). ف۲۰۳ جيئن ٻي آيت ۾ ارشاد فرمايائين مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتٰبِ مِنْ شَيْءٍ. ترمذي جي حديث ۾ آهي ته حبيب اڪرم سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن پيش اچڻ وارن فتنن جي خبر ڏني صحابه ڪرام ڪانئن ڇوٽڪاري جو طريقو معلوم ڪيو. پاڻ فرمايائون ڪتاب الله ۾ توهان کان اڳين جي واقعن جي به خبر آهي. توهان کان پوءِ جي واقعن جي به ۽ توهان جي وچ جو علم به. حضرت ابن مسعود رضى الله تعالىٰ عنه کان روايت ٿيل آهي، جيڪو علم چاهي، سو قرآن پاڪ کي لازم ڪري وٺي، ان ۾ اڳين ۽ پوين جون خبرون آهن. امام شافعي رحمة الله عليه فرمايو ته امت جا سمورا علم حديث جي شرح آهي ۽ حديث قرآن جي ۽ هي به فرمايائين ته محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن جيڪو به حُڪم فرمايو سو اهو ئي هو، جيڪو ڪين قرآن پاڪ مان مفهوم ٿيو. ابوبڪر بن مجاهد کان نقل ٿيل آهي ته ان هڪ ڏينهن فرمايو ته جهان ۾ ڪا شيءِ اهڙي نه آهي، جيڪا ڪتاب الله يعني قرآن شريف ۾ مذڪور نه هجي. ان تي ڪنهن ڪيس چيو ته مسافر خانن جو ذڪر ڪٿي آهي ؟ فرمايائين هن آيت ۾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا غَيْرَ مَسْكُوْنَةٍ فِيْهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ. ابن ابو الفضل مرسي چيو ته اڳين ۽ پوين جا سمورا علم قرآن پاڪ ۾ آهن. مطلب ته هي ڪتاب جامع آهي سمورن علمن جو. هر ڪنهن کي ان جو جيترو علم مليو آهي، اوترو ئي ڄاڻي ٿو. ف۲۰۴ حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته انصاف هي آهي ته لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ جي شاهدي ڏئي ۽ نيڪي ۽ فرضن کي ادا ڪري. کانئس هڪ ٻي روايت آهي ته انصاف شرڪ جو ڇڏڻ ۽ نيڪي الله تعالىٰ جي هن طرح عبادت ڪرڻ ته ڄڻ اهو توهان کي ڏسي. هيو آهي ۽ ٻين جي لاءِ اُهو ئي پسند ڪرڻ، جيڪو پنهنجي لاءِ پسند ڪريو ٿا. جيڪڏهن اهو مؤمن هجي ته پوءِ ان جي ايمان جي برڪتن جي ترقي توهان کي پسند هجي ۽ جيڪڏهن ڪافر هجي ته پوءِ توهان کي هي پسند اچي ته اهو توهان جو اسلامي ڀاءُ ٿي وڃي. کانئس هڪ ٻي روايت آهي ته انصاف توحيد آهي ۽ نيڪي اخلاص ۽ انهن سڀني روايتن جي بيان جو طريقو جيتوڻيڪ جُدا جُدا آهي، پر نتيجو ۽ مدعا هڪ ئي آهي. ف۲۰۵ ۽ انهن سان مائٽيءَ ڳنڍڻ ۽ نيڪ سُلوڪ ڪرڻ جو. ف۲۰۶ يعني هر شرمناڪ ٻچڙو قول ۽ فعل. ف۲۰۷ يعني شرڪ، ڪُفر، گناهه سمورين شرعي ممنوعات کان. ف۲۰۸ يعني ظلم ۽ تڪبر کان. ابن عيينه هن آيت جي تفسير ۾ چيو ته عدل ظاهر ۽ باطن ٻنهي ۾ برابر حق ۽ طاعت بجا آڻڻ کي چون ٿا ۽ احسان هيءُ آهي ته باطن جو حال ظاهر کان بهتر هجي ۽ فحشاء، مُنڪر ۽ بغي هي آهي ته ظاهر چڱو هجي ۽ باطن اهڙو نه هجي ڪن مفسرن فرمايو ته هن آيت ۾ الله تعالىٰ ٽن شين جو حڪم ڏنو ۽ ٽن کان منع فرمايو. عدل جو حڪم ته نائين ۽ اهو انصاف ۽ برابري آهي قولن ۽ فعلن ۾ ان جي مقابلي فحشاء يعني بي حيائي آهي. اهي قبيح قول ۽ فعل آهن ۽ احسان جو حڪم فرمايائين، اهو هيءُ آهي ته جنهن ظلم ڪيو ان کي معاف ڪريو ۽ جنهن بُرائي ڪئي، ان سان ڀلائي ڪريو. ان جي مقابلي مُنڪر آهي يعني محسن جي احسان جو انڪار ڪرڻ ۽ ٽيون حڪم هن آيت ۾ رشتيدارن کي ڏيڻ ۽ انهن سان مائٽي ڳنڍڻ ۽ شفقت و محبت جو فرمايائين، ان جي مقابلي بغي آهي ۽ اهو پاڻ کي مٿانهون سمجهڻ* فرمايو ته هي آيت سموري خير ۽ شر جي بيان جي جامع آهي. هيءَ ئي آيت عثمان بن مظعون جي اسلام جو سبب ٿي، جيڪو فرمائي ٿو ته هن آيت جي نزول سان ايمان منهنجي دل ۾ جاءِ پڪڙي ويو. هن آيت جو اثر ايترو زبردست ٿيو، جو وليد بن مغيره ۽ ابوجهل جهڙن سخت دل ڪافرن جي زبانن تي به هن جي تعريف اچي وئي. ان ڪري هي آيت هر خطبي جي پڇاڙي ۾ پڙهي وڃي ٿي. ف۲۰۹ هي آيت انهن ماڻهن جي حق ۾ نازل ٿي جن محبوب نبي ڪريم صلى الله عليه وسلم جن سان اسلام تي بيعت ڪئي هئي. انهن کي پنهنجي وعدي جي پوري ڪرڻ جو حڪم ڏنو ويو ۽ اهو حڪم انسان جي هر چڱي عهد ۽ وعدي کي شامل آهي. ف۲۱۰ ان جي نالي جو قسم کڻي. ف۲۱۱ توهان وانگر ۽ قسم ٽوڙي.

* ۽ پنهنجي واسطي دارن جا حق هضم ڪرڻ آهي. ابن مسعود رضى الله تعالىٰ عنه

مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثًا ؕ تَتَّخِذُوْنَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ اَنْ
کان پوءِ ذرا ذرا ڪري ٽوڙي ڇڏيو ف٢١٢ پنهنجي قسمن کي پاڻ ۾ هڪ ٻي بنياد بهانو ناهيو ٿا جو مٿان هڪ
تَكُوْنَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍ ؕ اِنَّمَا يَبْلُوْكُمُ اللّٰهُ بِهٖ ؕ وَلَيُبَيِّنَنَّ
ٽولو ٻئي ٽولي کان زياده نه هجي ف٢١٣ الله ته ان سان توهان کي آزمائي ٿو ف٢١٤ ۽ ضرور توهان تي صاف
لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿٩٢﴾ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ
ظاهر ڪندو قيامت جي ڏينهن ف٢١٥ جنهن ڳالهه ۾ توهان جهيڙو ڪندا هئا ف٢١٦. ۽ الله گهري ها
لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلٰكِنْ يُّضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْ مَنْ
ته توهان کي هڪ ئي امت ڪري ها ف٢١٧ پر الله گمراهه ڪري ٿو جنهن کي گهري ف٢١٨ ۽ هدايت ڏيندو آهي ف٢١٩
يَّشَآءُ ؕ وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٣﴾ وَلَا تَتَّخِذُوْٓا اَيْمَانَكُمْ
جنهن کي وڻيس ۽ ضرور توهان کان ف٢٢٠ توهان جي عملن جي پڇا ٿيندي ف٢٢١. ۽ پنهنجن قسمن کي پاڻ
دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوْتِهَا وَتَذُوْقُوا
۾ ٻي بنياد بهانو نه ناهيو جو متان ڪو پير ف٢٢٢ ڄمڻ کان پوءِ ترڪي نه وڃي ۽ توهان کي برائي چکڻي
السُّوْٓءَ بِمَا صَدَدْتُّمْ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٩٤﴾
پوي ف٢٢٣ الله جي راهه کان روڪڻ جي بدلي ۽ توهان جي واسطي وڏو عذاب هجي ف٢٢٤
وَلَا تَشْتَرُوْا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ اِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ
۽ الله جي عهد تي ٿورڙي قيمت نه ملهه نه وٺو ف٢٢٥ بيشڪ جيڪي ف٢٢٦ الله وٽ آهي
خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٩٥﴾ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ
توهان جي واسطي بهتر آهي جيڪڏهن توهان کي ڄاڻ هجي. جيڪي توهان وٽ آهي ف٢٢٧ سو ختم ٿي ويندو ۽ جيڪي
بَاقٍ ؕ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِيْنَ صَبَرُوْٓا اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا
الله وٽ آهي ف٢٢٨ هميشه رهندڙ آهي ۽ ضرور انهن صبر ڪرڻ وارن کي اهو صلو ڏينداسي جيڪو انهن
يَعْمَلُوْنَ ﴿٩٦﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ
جي سڀ کان چڱي ڪم جي لائق هجي ف٢٢٩. جيڪو چڱا ڪم ڪري مرد هجي يا عورت ۽ هجي مسلمان ف٢٣٠
فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً ۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا
پوءِ اسان ان کي چڱي زندگي جيارينداسين ف٢٣١ ۽ ضرور انهن کي سندن اجر ڏينداسي جيڪي انهن

ف٢١٢ مڪي شريف ۾ ريطه بنت عمرو هڪ عورت هئي، جنهن جي طبيعت ۾ گهڻو وهم هو ۽ عقل ۾ خرابي. اها ٻپهرن تائين محنت ڪري سٽ ڪتيندي هئي ۽ پنهنجي ٻانهين کان به ڪتائيندي هئي، ٻيپهري جي وقت ان ڪتيل سٽ کي ٽوڙي ٽڪرا ٽڪرا ڪندي ۽ اهڙيءَ طرح ٻانهين کان به ٽوڙائيندي هئي. اهو ئي ان جو معمول هو. معنيٰ هي آهي ته پنهنجي عهد کي ٽوڙي ان عورت وانگر بيوقوف نه ٿيو.

ف٢١٣ مجاهد جو قول آهي ته ماڻهن جو طريقو هي هو ته هڪ قوم سان قسم کائيندا هئا. پر جڏهن ٻي قوم ان کان وڌيڪ تعداد يا مال يا قوت ۾ ڏسندا هئا ته پوءِ پهرين سان جيڪي عهد ڪيا هئائون، ٽوڙي ڇڏيندا هئا ۽ پوءِ ٻين سان حلف ڪندا هئا. الله تعاليٰ ان کي منع فرمايو ۽ عهد جي پوري ڪرڻ جو حڪم ڏنو.

ف٢١٤ ته جيئن فرمانبردار ۽ نافرمان ظاهر ٿي وڃي.

ف٢١٥ عملن جي جزا ڏيئي ڪري.

ف٢١٦ دُنيا جي اندر.

ف٢١٧ جو توهان سڀ هڪ دين تي هجو ها.

ف٢١٨ پنهنجي عدل سان.

ف٢١٩ پنهنجي فضل سان.

ف٢٢٠ قيامت جي ڏينهن.

ف٢٢١ جيڪي دُنيا ۾ توهان ڪيا.

ف٢٢٢ سچي رستي ۽ اسلام جي طريقي کان.

ف٢٢٣ يعني عذاب. ف٢٢٤ آخرت ۾. ف٢٢٥ هن طرح ته ٻي بقا دُنيا جي ٿوري نفعي تي ان کي ٽوڙي ڇڏيو. ف٢٢٦ جزا ۽ ثواب. ف٢٢٧ دُنيا جو سامان اهو سڀ فاني ٿي ويندو ۽ ختم. ف٢٢٨ ان جي رحمت جو خزانو ۽ آخرت جو ثواب. ف٢٢٩ يعني انهن جي ننڍي ۾ ننڍي نيڪي تي به اهو اجر ۽ ثواب ڏنو ويندو جيڪو اهي پنهنجي وڏي نيڪي تي حاصل ڪن ها (ابوالسعود).

ف٢٣٠ اهو ضروري شرط آهي، ڇو ته ڪافرن جا عمل بيڪار آهن. چڱي عمل جي ثواب جي موجب هجڻ لاءِ ايمان شرط آهي. ف٢٣١ دُنيا ۾ حلال رزق ۽ قناعت عطا فرمائي، ۽ آخرت ۾ جنت جون نعمتون ڏئي. ڪن عالمن فرمايو ته چڱي زندگيءَ مان عبادت جي لذت مُراد آهي. حڪمت: مؤمن جيتوڻيڪ فقير به هجي، تڏهن به ان جي زندگي دولتمند ڪافر جي عيش کان بهتر ۽ پاڪ آهي، ڇو ته مؤمن ڄاڻي ٿو ته ان جي روزي الله تعاليٰ جي طرفان آهي. جيڪا ان مقدر ڪئي ان تي راضي ٿئي ٿو ۽ مؤمن جي دل حرص جي پريشانين کان محفوظ ۽ آرام ۾ رهي ٿي ۽ ڪافر جيڪو الله تعاليٰ جل شانه تي نظر نه ٿو رکي، سو حريص رهي ٿو ۽ سدائين رنج، تڪليف ۽ مال حاصل ڪرڻ جي فڪر ۾ پريشان رهي ٿو.

يَعْمَلُوْنَ ﴿۹۷﴾ فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ

جي سڀ کان بهتر ڪم جي لائق هوندا . ۽ پوءِ جڏهن تون قرآن پڙهين ته الله جي پناهه گهُر تڙيل شيطان کان

الرَّجِيْمِ ﴿۹۸﴾ اِنَّهٗ لَيْسَ لَهٗ سُلْطٰنٌ عَلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَلٰى

ف۲۳۲ . بيشڪ ان کي انهن تي ڪو به غلبو نه آهي جن ايمان آندو ۽ پنهنجي رب تي

رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ﴿۹۹﴾ اِنَّمَا سُلْطٰنُهٗ عَلَى الَّذِيْنَ يَتَوَلَّوْنَهٗ وَالَّذِيْنَ

ڀروسو رکندا آهن ف۲۳۳ . ع ان جو غلبو انهن تي آهي جيڪي ان سان دوستي رکندا آهن ۽ ان کي

هُمْ بِهٖ مُشْرِكُوْنَ ﴿۱۰۰﴾ وَاِذَا بَدَّلْنَآ اٰيَةً مَّكَانَ اٰيَةٍ ۙ وَّاللّٰهُ اَعْلَمُ ۱۳ ع ۱۱ ۱۹

شريڪ ٺاهيندا آهن . ۽ جڏهن اسان هڪڙي آيت جي جاءِ تي ٻي آيت مٽائيندا آهيون ف۲۳۴ ۽ الله خوب ڄاڻي ٿو

بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوْٓا اِنَّمَآ اَنْتَ مُفْتَرٍ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۰۱﴾

جيڪي نازل ڪري ٿو ف۲۳۵ ڪافر چون ٿا تون گهڙي آڻين ٿو ف۲۳۶ بلڪ انهن مان گهڻن کي ڄاڻ ئي نه آهي ف۲۳۷

قُلْ نَزَّلَهٗ رُوْحُ الْقُدُسِ مِنْ رَّبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِيْنَ

تون فرماءِ ان کي پاڪ روح ف۲۳۸ لاٿو تنهنجي رب جي طرف کان برحق جيئن ان سان ايمان وارن کي

اٰمَنُوْا وَهُدًى وَّبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِيْنَ ﴿۱۰۲﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّهُمْ

ثابت قدم رکي ۽ هدايت ۽ خوشخبري مسلمانن جي واسطي . ۽ بيشڪ اسان ڄاڻون ٿا جو اهي چون

يَقُوْلُوْنَ اِنَّمَا يُعَلِّمُهٗ بَشَرٌ ؕ لِسَانُ الَّذِيْ يُلْحِدُوْنَ اِلَيْهِ

ٿا هن کي ته ڪو ماڻهو سيکاري ٿو جنهن جي طرف منسوب ڪري ٿا غلط بياني ڪن ٿا ان جي زبان ته عجمي

اَعْجَمِيٌّ وَّهٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۱۰۳﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ

آهي ۽ هي روشن عربي زبان آهي ف۲۳۹ . بيشڪ اهي جيڪي الله جي آيتن تي

بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۙ لَا يَهْدِيْهِمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۰۴﴾ اِنَّمَا

ايمان نه ٿا رکن ف۲۴۰ الله انهن کي هدايت نه ڪندو آهي ۽ انهن جي واسطي دردناڪ عذاب آهي ف۲۴۱ . ڪوڙو

يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ

بهتان اهي ئي گهڙيندا آهن جيڪي الله جي آيتن تي ايمان نه ٿا رکن ف۲۴۲ ۽ اهي ئي ڪوڙا

هُمُ الْكٰذِبُوْنَ ﴿۱۰۵﴾ مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيْمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ

آهن . جيڪو ايمان آڻي الله جو منڪر ٿيو ف۲۴۳ سواءِ ان جي جو

ف۲۳۲ يعني قرآن شريف جي تلاوت شروع ڪرڻ وقت اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ پڙهڻ مستحب آهي. اَعُوْذُ بِاللّٰهِ جا مسائل سورة فاتحه جي تفسير ۾ مذڪور ٿي چُڪا.

ف۲۳۳ اهي شيطاني وسوسا قبول نه ٿا ڪن.

ف۲۳۴ ۽ پنهنجي حڪمت سان هڪ حُڪم منسوخ ڪري ٻيو حڪم ڏيون. شان نزول: مڪي جا مُشرڪ پنهنجي جهالت سان نسخ تي اعتراض ڪندا هئا ۽ ان جي حڪمتن کان اڻ واقف هجڻ جي باعث ان کي مسخري بڻائيندا هئا ۽ چوندا هئا ته محمد (مصطفيٰ صلى الله تعالىٰ عليه وسلم) هڪ ڏينهن هڪ حُڪم ڏين ٿا ٻئي ڏينهن وري ٻيو حُڪم ڏين ٿا ۽ اهي پنهنجي دل مان ڳالهيون ٺاهن ٿا. ان تي هي آيت نازل ٿي.

ف۲۳۵ ته ان ۾ ڪهڙي حڪمت ۽ ان جي ٻانهن جي لاءِ ان ۾ ڪهڙي مصلحت آهي

ف۲۳۶ الله تعالىٰ ان تي ڪافرن جي جهالت بيان فرمائي ۽ ارشاد ڪيو.

ف۲۳۷ ۽ اهي نسخ ۽ تبديلي جي حڪمت ۽ فائدن کان خبردار نه آهن ۽ هي به نه ٿا ڄاڻن ته قرآن ڪريم جي طرف بهتان جي نسبت ٿي ئي نه ٿي سگهي، جو ته جنهن ڪلام جو مثل ٺاهڻ بشري طاقت کان ٻاهر آهي، سو ڪنهن انسان جو ٺاهيل ڪيئن ٿي سگهي ٿو. انهي ڪري محبوب سيد عالم صلى الله عليه وسلم جن کي خطاب ٿيو.

ف۲۳۸ يعني حضرت جبرئيل عليه السلام.

ف۲۳۹ قرآن ڪريم جي حلاوت ۽ ان جي علم جي نورانيت جڏهن دلين جي تسخير ڪرڻ لڳي ۽ ڪافرن ڏٺو ته دُنيا ان جي عاشق ٿيندي ويندي آهي ۽ ڪا به تدبير اسلام جي مخالفت ۾ ڪامياب نه ٿي ٿئي. تڏهن انهن قسم قسم جا بهتان هڻڻ شروع ڪيا. ڪڏهن ان کي جادو ٻڌايائون، ڪڏهن پهرين جا قصا ۽ ڪهاڻيون چيائون، ڪڏهن هي چيائون ته محبوب سيّد عالم صلى الله عليه وسلم جن اهو پاڻ ٺاهيو آهي ۽ هر قسم جي ڪوشش ڪيائون ته ڪنهن طرح ماڻهو ان پاڪ ڪتاب کان بدگمان ٿين. انهن جي مڪارين مان هڪ مڪر هيءُ به هو ته انهن هڪ عجمي غلام جي نسبت هي چيو ته اهو محبوب عالم صلى الله عليه وسلم جن کي سيکاري ٿو. ان جي رد ۾ هي آيت ڪريمه نازل ٿي ۽ ارشاد فرمايو ويو ته اهڙيون باطل ڳالهيون دُنيا ۾ ڪير قبول ڪري سگهي ٿو، جنهن غلام جي طرف ڪافر نسبت ڪن ٿا، سو ته عجمي آهي، اهڙو ڪلام ان جي امڪان ۾ ته ڇا، تو هان جا فصيح بليغ، جن جي زبان داني تي عرب وارن کي فخر ۽ ناز آهي، سي سمورا حيران آهن ۽ چند جملا قرآن پاڪ جي مثل ٺاهڻ انهن کي محال ۽ انهن جي طاقت کان ٻاهر آهي، ته پوءِ هڪ عجمي جي طرف اهڙي نسبت ڪيتري قدر باطل ۽ بي شرمي جو فعل آهي. خدا جو شان، جنهن غلام جي طرف ڪافر اها نسبت ڪندا هئا ان کي به ان ڪلام جي اعجاز مسخر ڪيو ۽ اهو به حضور پُرنور محبوب سيد عالم صلى الله عليه وسلم جن جو غلام مطيع ٿيو ۽ صدق ۽ اخلاص سان ايمان آندائين.

ف۲۴۰ ۽ ان جي تصديق نه ٿا ڪن.

ف۲۴۱ قرآن جي انڪار ۽ محبوب رسول عليه الصلوٰة والسلام جي تڪذيب جي سبب.

ف۲۴۲ يعني ڪوڙ ڳالهائڻ ۽ الزام هڻڻ بي ايمانن جو ئي ڪم آهي. مسئلو: هن آيت مان معلوم ٿيو ته ڪوڙ ڪبيره گناهن ۾ بدترين گناهه آهي.

ف۲۴۳ ان تي الله تعالىٰ جو غضب.

أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَٰكِن مَّن شَرَحَ بِالْكُفْرِ
كيس مجبور ڪيو ويو هجي ۽ ان جي دل ايمان تي ڄميل هجي ف۲۴۴ پر اهو جيڪو دل کولي ڪري ف۲۴۵ ڪافر ٿيو انهن
صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (۱۰۶)
تي الله جو غضب آهي ۽ انهن جي واسطي وڏو عذاب آهي.
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَأَنَّ اللَّهَ
هي ان جي ڪري جو انهن دنيا جي زندگي آخرت کان پياري ڪئي ف۲۴۶ ۽ هن جي ڪري
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ (۱۰۷) أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ
ته الله (اهڙن) ڪافرن کي هدايت نٿو ڏيندو آهي. هي آهن اهي جن جي دلين ۽ ڪنن ۽
قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ (۱۰۸)
اکين تي الله مهر هڻي ڇڏي آهي ف۲۴۷ ۽ اهي ئي غفلت ۾ پيل آهن. ف۲۴۸
لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ (۱۰۹) ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ
پاڻ ئي ٿي پيو جو آخرت ۾ اهي گهاٽي وارا آهن ف۲۴۹. پوءِ بيشڪ تنهنجو رب انهن جي واسطي
هَاجَرُوا مِن بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ
جن پنهنجا گهر ڇڏيا ف۲۵۰ بعد ان جي جو ستايا ويا ف۲۵۱ پوءِ انهن ف۲۵۲ جهاد ڪيو ۽ صبر سان رهيا، بيشڪ تنهنجو رب
مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ (۱۱۰) يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ
ان ف۲۵۳ کان پوءِ ضرور بخشيندڙ مهربان آهي. جنهن ڏينهن هر ساهه پنهنجي ئي طرف جهڳڙو ڪندو ايندو ف۲۵۴
عَن نَّفْسِهَا وَتُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (۱۱۱)
۽ هر ساهه کي سندس عملن جو پورو پورو (بدلو) ڏنو ويندو ۽ انهن تي ظلم نه ٿيندو ف۲۵۵
وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا
۽ الله مثال بيان فرمايو ف۲۵۶ هڪ ڳوٺ ف۲۵۷ جو امن ۽ اطمينان سان هو ف۲۵۸ هر طرف کان ان جي
رِزْقُهَا رَغَدًا مِّن كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا
روزي گهڻائيءَ سان ايندي هئي پوءِ انهيءَ الله جي نعمتن جي ناشڪري ڪئي ف۲۵۹ پوءِ الله انهن کي هيءَ
اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ (۱۱۲) وَلَقَدْ
سزا چکائي جو انهن کي بک ۽ خوف جي پوشاڪ ڍڪايائين ف۲۶۰ انهن جي ڪرتوتن جي بدلي. ۽ بيشڪ انهن

ف۲۴۴ اهو مغضوب نه آهي. شان نزول:- هيءَ آيت عمار بن ياسر جي حق ۾ نازل ٿي. کيس ۽ سندس والد ياسر ۽ سندس والده سميه ۽ صهيب، بلال، خباب ۽ سالم رضي الله تعالىٰ عنهم کي ڪافرن وڏي سخت ايذاءَ ڏنا ته جيئن اهي اسلام کان ڦري وڃن، پر اهي سڀ ڳورا باوجود سخت ايذائن جي اسلام کان نه ڦريا. پوءِ ڪافرن، حضرت عمار جي والدين کي نهايت بي رحميءَ سان قتل ڪيو ۽ عمار ضعيف هو، ڀڄي نه سگهند و هو. ان مجبوريءَ جڏهن ڏٺو ته جان تي اچي وئي آهي ته پوءِ بي دليءَ ان ڪري کفر جو ڪلمو چيائين. هيڻن جي همراهه ٻاجهه واري حضور محبوب رسول الله صلي الله تعالىٰ عليه وسلم جن کي خبر ڏني وئي ته عمار ڪافر ٿي ويو. محبوب سائين فرمايو، هرگز نه، عمار مٿي کان پيرن تائين ايمان سان ڀريل آهي ۽ ان جي گوشت ۽ رت ۾ ايماني ذوق گهر ڪري ويو آهي. پوءِ حضرت عمار روئندي خدمت اقدس ۾ حاضر ٿيو. ٻاجهه ڀري محبوب سائين فرمايو ڇا ٿيو؟ عمار عرض ڪيو اي خدا جا رسول! تمام برو ٿيو ۽ گهڻائي برا ڪلما منهنجي زبان تي جاري ٿيا. ارشاد فرمايائون، ان وقت تنهنجي دل جو ڪهڙو حال هو. عرض ڪيائين، دل ايمان تي خوب ڄميل هئي. محبوب نبي ڪريم صلي الله عليه وسلم جن ٻاجهه ۽ شفقت ۽ رحم منجهان فرمايائون ته جيڪڏهن وري به اهڙو اتفاق ٿئي ته ايئن ئي ڪرڻ گهرجي. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي (خازن). مسئلو:- آيت مان
ع ۱۴ ۱۰ ۲۰ معلوم ٿيو ته مجبور ڪرڻ جي حالت ۾ جيڪڏهن دل ايمان تي ڄميل هجي ته پوءِ کفر جي ڪلمي جو جاري ٿيڻ جائز آهي. جڏهن ماڻهو کي پنهنجي جان يا ڪنهن عضوي جي ختم ٿي وڃڻ جو خوف هجي. مسئلو:- جيڪڏهن ان حالت ۾ به صبر ڪري ۽ قتل ڪيو وڃي ته اهو اجر وارو ۽ شهيد ٿيندو جيئن حضرت خبيب رضي الله تعالىٰ عنه صبر ڪيو ۽ اهو سولي تي چاڙهي شهيد ڪيو ويو. محبوب سيد عالم صلي الله تعالىٰ عليه وسلم جن ان کي سيد الشهداء فرمايو. مسئلو:- جنهن شخص کي مجبور ڪيو وڃي، جيڪڏهن ان جي دل ايمان تي ڄميل نه هجي، سو کفر جو ڪلمو زبان تي آڻڻ سان ڪافر ٿي ويندو.
مسئلو:- جيڪڏهن ڪو شخص مجبوري کان سواءِ مسخري يا جهالت کان کفر جو ڪلمو زبان تي جاري ڪري ته ڪافر ٿي ويندو. (تفسير احمدي) ف۲۴۵ رضامندي ۽ اعتقاد سان. ف۲۴۶ ۽ تڏهن اها دنيا مرتد ٿيڻ تي اقدام ڪرڻ جو سبب آهي. ف۲۴۷ نه اهي تدبر ڪن ٿا، نه وعظن ۽ نصيحتن تي ڪن رکن ٿا، نه هدايت جي طريقي ۽ صواب کي ڏسن ٿا. ف۲۴۸ جو پنهنجي عاقبت ۽ انجام ڪار کي نه ٿا سوچن. ف۲۴۹ جو انهن جي لاءِ دائمي عذاب آهي. ف۲۵۰ ۽ مڪي مڪرمه کان مدينه طيبه ڏانهن هجرت ڪيائون. ف۲۵۱ ڪ ۾ انهن تي سختيون ڪيون ۽ کين ڪفر تي مجبور ڪيو. ف۲۵۲ هجرت کان پوءِ. ف۲۵۳ هجرت، جهاد ۽ صبر. ف۲۵۴ اهو قيامت جو ڏينهن آهي. جڏهن هر هڪ نفسي نفسي چوندو هوندو ۽ سڀني کي پنهنجي لڳل هوندي. ف۲۵۵ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما هن آيت جي تفسير ۾ فرمايو ته قيامت جي ڏينهن ماڻهن ۾ جهيڙو ايستائين وڌندو جو روح ۽ جسم ۾ جهيڙو ٿيندو. روح چوندو يارب! نه منهنجا هٿ هئا جو مان ڪنهن کي پڪڙيان، نه پير هئا جو مان هلان، نه اکيون جن سان ڏسان ها. جسم چوندو يارب! مان ته ڪاٺي وانگر هئس. نه منهنجو هٿ پڪڙي سگهندو هو، نه پير هلي سگهندو هو، نه اک ڏسي سگهندي هئي. جڏهن اهو روح نوري شعاع وانگر آيو ته پوءِ ان سان منهنجي زبان ڳالهائڻ لڳي، اکيون ڏسڻ لڳيون، پير هلڻ لڳا. جيڪو ڪجهه ڪيو، ان ڪيو. الله تعالىٰ هڪ مثال بيان فرمائيندو ته هڪ انڌو ۽ هڪ لولو ٻئي هڪ باغ ۾ ويا. انڌي کي ته ڦر نظر نه ايندا هئا ۽ لولي جو هٿ ڦرن تائين نه پهچندو هو. پوءِ انڌي لولي کي پنهنجي مٿان سوار ڪيو ۽ اهڙيءَ طرح انهن ڦر ٽوڙيا ته پوءِ اهي ٻئي سزا جا حقدار ٿيا. تنهنڪري روح ۽ جسم ٻئي ملزم آهن. ف۲۵۶ انهن ماڻهن جي لاءِ جن تي الله تعالىٰ انعام ڪيو ۽ اهي ان نعمت تي مغرور ٿي ناشڪري ڪرڻ لڳا، ڪافر ٿي ويا. اهو الله تعالىٰ جي ناراضگيءَ جو سبب ٿيو. انهن جو مثال اهڙو سمجهو جيئن. ف۲۵۷ مثل مڪي جي. ف۲۵۸ نه ان تي مخالف اچي نه اتان جا ماڻهو قتل ۽ قيد جي مصيبت ۾ گرفتار ڪيا ويندا. ف۲۵۹ ۽ ان الله تعالىٰ جي نبي ڪريم صلي الله عليه وسلم جن جي تڪذيب ڪئي. ف۲۶۰ جو ست سال محبوب نبي ڪريم صلي الله تعالىٰ عليه وسلم جن جي بد دعا سان قحط ۾ ۽ ڏڪر جي مصيبت ۾ گرفتار رهيا ايستائين جو مئل جانور کائيندا هئا. وري امن ۽ اطمينان جي بجاءِ خوف ۽ هراس انهن تي مسلط ٿيو ۽ هر وقت مسلمانن جي حملي ۽ لشڪر ڪشي جو انديشو هڻڻ لڳو.

جَآءَهُمْ رَسُوْلٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوْهُ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَ هُمْ
وٽ انهن منجهان هڪ رسول تشريف وٺي آيو ف٢٦١ پوءِ انهن ان کي ڪوڙو سمجهيو ته انهن کي عذاب پڪڙيو ف٢٦٢ ۽ اهي
ظٰلِمُوْنَ ﴿١١٣﴾ فَكُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلٰلًا طَيِّبًا ۪ وَّاشْكُرُوْا نِعْمَتَ
بي انصاف هئا. پوءِ الله جي ڏنل روزي کي ف٢٦٣ حلال پاڪ ڪري کائو ف٢٦٤ ۽ الله جي نعمت جو شڪر ڪريو
اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ ﴿١١٤﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَ
جيڪڏهن توهان ان جي پوڄا ڪريو ٿا. توهان تي ته فقط هي حرام ڪيائين، مردار ۽
الدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيْرِ وَمَاۤ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ
رت ۽ سوئر جو گوشت ۽ اهو جنهن جي ڪهڻ وقت خدا کان سواءِ ٻئي جو نالو پڪاريو ويو هجي ف٢٦٥ پوءِ جيڪو لاچار
بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَا تَصِفُ
ٿئي ف٢٦٦ نه طلب ڪندڙ ۽ نه حد ٽپيندڙ ف٢٦٧ پوءِ بيشڪ الله بخشيندڙ مهربان آهي نه چئو جيڪي توهان جون زبانون
اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلٰلٌ وَّهٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوْا عَلَى اللّٰهِ
ڪوڙ بيان ڪن ٿيون ته هي حلال آهي ۽ هي حرام آهي جو الله تي تهمت گهڙيو
الْكَذِبَ ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا
ف٢٦٨ بيشڪ جيڪي الله تي ڪوڙ گهڙيندا آهن انهن جو ڀلو نه ٿيندو.
يُفْلِحُوْنَ ﴿١١٦﴾ ؕ مَتَاعٌ قَلِيْلٌ ۪ وَّلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الَّذِيْنَ
ٿورو نفعو وٺڻ آهي ف٢٦٩ ۽ انهن جي واسطي دردناڪ عذاب آهي ف٢٧٠. ۽ خاص يهودين تي اسان
هَادُوْا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ ۚ وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ
حرام فرمايون اهي شيون جيڪي اڳي اسان توکي ٻڌايون ف٢٧١ ۽ اسان انهن تي ظلم نه ڪيو ها اُهي
وَلٰكِنْ كَانُوْۤا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿١١٨﴾ ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِيْنَ عَمِلُوا
پاڻ سان پاڻ ظلم ڪري رهيا هئا ف٢٧٢. پوءِ بيشڪ تنهنجو رب انهن جي واسطي جيڪي ناداني وچان ف٢٧٣ برائي
السُّوْٓءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوْا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوْۤا اِنَّ رَبَّكَ
ڪري ويهن، ان کان پوءِ توبه ڪري سڌري وڃن بيشڪ تنهنجو رب ان کان
مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١١٩﴾ اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِّلّٰهِ
پوءِ ف٢٧٤ ضرور بخشيندڙ مهربان آهي. بيشڪ ابراهيم هڪ امام هو ف٢٧٥ الله جو فرمانبردار

ف٢٦١ يعني محبوب سيد الانبياء محمد مصطفىٰ صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن.
ف٢٦٢ بُک ۽ خوف جي.
ف٢٦٣ جيڪا ان محبوب سيد عالم صلى الله عليه وسلم جن جي هٿن مبارڪن سان عطا فرمائي.
ف٢٦٤ انهن حرام ۽ خبيث مالن جي بجاءِ جيڪو کائيندا هئا لُٽ مار، غصب ۽ خبيث طريقن سان حاصل ڪيل. جمهور مفسرن وٽ هن آيت ۾ مخاطب مسلمان آهن ۽ هڪ قول مفسرن جو هي به آهي ته مخاطب مڪي جا مشرڪ آهن. ڪلبيءَ چيو ته جڏهن مڪي وارا ڏڪر جي سبب بُک کان پريشان ٿيا ۽ تڪليف جي برداشت نه رهي، تڏهن انهن جي سردارن محبوب سيد عالم صلى الله عليه وسلم جن کي عرض ڪيو ته توهان سان دشمني ته مَردن ڪن ٿا، عورتن ۽ ٻارن کي جيڪا تڪليف پهچي رهي آهي، ان جو خيال فرمايو. ان تي محبوب ڪريم صلى الله عليه وسلم جن اجازت ڏني ته انهن جي لاءِ طعام کنيو وڃي. هن آيت ۾ ان جو بيان فرمايو ويو. انهن ٻنهي قولن ۾ پهريون وڌيڪ صحيح آهي (خازن).
ف٢٦٥ يعني ان کي بُتن جي نالي تي ذبح ڪيو ويو هجي.
ف٢٦٦ ۽ انهن حرام شين مان ڪجهه کائڻ تي مجبور ٿئي.
ف٢٦٧ يعني ضرورت جي قدر تي صبر ڪري.
ف٢٦٨ جاهليت جي زماني ۾ ماڻهو پنهنجي طرفان ڪن شين کي حلال، ڪن شين کي حرام ڪري ڇڏيندا هئا ۽ ان جي نسبت الله تعالىٰ جي طرف ڪري ڇڏيندا هئا، ان جي ممانعت فرمائي وئي ۽ ان کي الله تعالىٰ تي بهتان فرمايو ويو. اڄڪلهه به جيڪي ماڻهو پنهنجي طرف کان حلال شين کي حرام ٻڌائن ٿا، جيئن ميلاد شريف جي مٺائي، فاتحه، يارهين ۽ عرس وغيره ايصال ثواب جون شيون، جن جي حرمت شريعت ۾ وارد نه ٿي. انهن کي هن آيت جي حڪم کان ڊڄڻ گهرجي ته اهڙين شين جي نسبت هي چوڻ ته اهي شرعًا حرام آهن، الله تعالىٰ تي بهتان مڙهڻ آهي.
ف٢٦٩ ۽ دنيا ۾ چند ڏينهن آسائش آهي، جيڪا باقي رهڻ واري نه آهي.
ف٢٧٠ آهي آخرت ۾.
ف٢٧١ سورة انعام ۾ آيت وَعَلَى الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِيْ ظُفُرٍ ۾.
15 ع 9 21
ف٢٧٢ بغاوت ۽ نافرماني جو ارتڪاب ڪري، جنهن جي سزا ۾ اهي شيون مٿن حرام ٿيون، جيئن آيت فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبٰتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ ۾ ارشاد فرمايو ويو. ف٢٧٣ انجام سوچڻ بغير. ف٢٧٤ يعني توبه جي. ف٢٧٥ نيڪ خصائل، پسنديده اخلاق ۽ حميده صفات جو جامع.

حَنِيۡفًا ؕ وَلَمۡ يَكُ مِنَ الۡمُشۡرِكِيۡنَ ۝١٢٠ شَاكِرًا لِّاَنۡعُمِهٖ ؕ اِجۡتَبٰهُ

۽ هر باطل کان جدا و٢٧٦ ۽ مشرڪ نه هو و٢٧٧ ان جي احسانن تي شڪر ڪندڙ الله ان کي چونڊي ورتو و٢٧٨

وَهَدٰىهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ ۝١٢١ وَاٰتَيۡنٰهُ فِى الدُّنۡيَا حَسَنَةً ؕ وَاِنَّهٗ

۽ ان کي سڌي واٽ ڏيکاريائين ۽ اسان ان کي دنيا ۾ ڀلائي ڏني و٢٧٩ ۽ بيشڪ اهو

فِى الۡاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيۡنَ ؕ ۝١٢٢ ثُمَّ اَوۡحَيۡنَاۤ اِلَيۡكَ اَنِ اتَّبِعۡ مِلَّةَ

آخرت ۾ قرب وارن منجهان آهي. پوءِ اسان توتي وحي موڪليو ته دين ابراهيم جي پيروي ڪر جيڪو هر

اِبۡرٰهِيۡمَ حَنِيۡفًا ؕ وَمَا كَانَ مِنَ الۡمُشۡرِكِيۡنَ ۝١٢٣ اِنَّمَا جُعِلَ السَّبۡتُ

باطل کان جدا هو ۽ مشرڪ نه هو و٢٨٠. ڇنڇر ته انهن تي

عَلَى الَّذِيۡنَ اخۡتَلَفُوۡا فِيۡهِ ؕ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَحۡكُمُ بَيۡنَهُمۡ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ

مقرر ڪيو ويو هو جن ان ۾ اختلاف ڪيو هو و٢٨١ ۽ بيشڪ تنهنجو رب انهن ۾ قيامت جي ڏينهن فيصلو

فِيۡمَا كَانُوۡا فِيۡهِ يَخۡتَلِفُوۡنَ ۝١٢٤ اُدۡعُ اِلٰى سَبِيۡلِ رَبِّكَ بِالۡحِكۡمَةِ

ڪندو، جنهن ڳالهه ۾ اختلاف ڪندا هئا و٢٨٢. پنهنجي رب جي واٽ جي طرف

وَالۡمَوۡعِظَةِ الۡحَسَنَةِ وَجَادِلۡهُمۡ بِالَّتِىۡ هِىَ اَحۡسَنُ ؕ اِنَّ

سڏ و٢٨٣ پڪي سمجهه ۽ چڱي نصيحت سان و٢٨٤ ۽ انهن سان بحث ڪر انهي طريقي سان جيڪو سڀ

رَبَّكَ هُوَ اَعۡلَمُ بِمَنۡ ضَلَّ عَنۡ سَبِيۡلِهٖ وَهُوَ اَعۡلَمُ

کان سهڻو هجي و٢٨٥. بيشڪ تنهنجو رب خوب ڄاڻي ٿو جيڪو ان جي واٽ کان ٿڪيو ۽ خوب ڄاڻي ٿو

بِالۡمُهۡتَدِيۡنَ ۝١٢٥ وَاِنۡ عَاقَبۡتُمۡ فَعَاقِبُوۡا بِمِثۡلِ مَا عُوۡقِبۡتُمۡ

هدايت وارن کي. جيڪڏهن توهان سزا ڏيو ته اهڙي ئي سزا ڏيو جهڙي توهان کي تڪليف پهچائي وئي هجي و٢٨٦

بِهٖ ؕ وَلَئِنۡ صَبَرۡتُمۡ لَهُوَ خَيۡرٌ لِّلصّٰبِرِيۡنَ ۝١٢٦ وَاصۡبِرۡ وَمَا صَبۡرُكَ

۽ جيڪڏهن توهان صبر ڪريو و٢٨٧ ته صبر وارن جي واسطي صبر سڀ کان چڱو آهي ۽ اي محبوب تون صبر ڪر ۽ تنهنجو صبر الله جي ئي

اِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحۡزَنۡ عَلَيۡهِمۡ وَلَا تَكُ فِىۡ ضَيۡقٍ مِّمَّا يَمۡكُرُوۡنَ ۝١٢٧

توفيق سان آهي ۽ انهن جو ڏک نه ڪر و٢٨٨ ۽ انهن جي سازشن جي سبب تنهنجي دل تنگ نه ٿئي و٢٨٩.

ع ١٦ ٩ ٢٢ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِيۡنَ اتَّقَوۡا وَّالَّذِيۡنَ هُمۡ مُّحۡسِنُوۡنَ ۝١٢٨ ع

بيشڪ الله انهن سان گڏ آهي جيڪي ڊڄن ٿا ۽ جيڪي چڱايون ڪن ٿا.

و٢٧٦ دين اسلام تي قائم. و٢٧٧ هن ۾ قريش ڪافرن جي تڪذيب آهي، جيڪي پنهنجو پاڻ کي ابراهيمي دين تي خيال ڪندا هئا. و٢٧٨ پنهنجي نبوت ۽ دوستي جي لاءِ. و٢٧٩ رسالت، مال، اولاد، سهڻي ثناء ۽ قبول عام جو سمورن دينن وارا مسلمان، يهودي، نصاريٰ ۽ عرب جا مشرڪ سڀ سندس عظمت ڪن ٿا ۽ ساڻس محبت رکن ٿا. و٢٨٠ تابعداري مان مراد هتي عقيدن ۽ دين جي اصول ۾ موافقت ڪرڻ آهي. محبوب سيدعالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن کي ان تابعداري جو حڪم ڏنو ويو. هن ۾ سندن وڏي منزلت ۽ اعلىٰ درجت جو اظهار آهي جو توهان جو ابراهيمي دين جي موافقت فرمائڻ حضرت ابراهيم عليه الصلوٰة والسلام جي لاءِ سندس سمورين فضيلتن ۽ ڪمالن ۾ سڀ کان اعلىٰ فضل ۽ شرف آهي؛ ڇو ته توهان اڪرم الاولين والآخرين آهيو، جيئن صحيح حديث ۾ وارد ٿيو ۽ سمورن نبين سڳورن ۽ سموري خلق کان توهان جو مرتبو افضل ۽ اعلىٰ آهي. شعر ـــه

تو اصلي و باقي طفيل تواند ؛ تو شاهي و مجموع خيل تواند

و٢٨١ يعني ڇنڇر جي ڏينهن جي تعظيم، ان ڏينهن شڪار ڇڏي ڏيڻ ۽ وقت کي عبادت لاءِ فارغ ڪرڻ يهودين تي فرض ڪيو ويو هو ۽ ان جو واقعو هن طرح ٿيو هو ته حضرت موسىٰ عليه الصلوٰة والسلام انهن کي جمعي جي ڏينهن جي تعظيم جو حڪم فرمايو هو ۽ ارشاد فرمايو هو ته هفتي ۾ هڪ ڏينهن الله تعالىٰ جي عبادت جي لاءِ خاص ڪريو، ان ڏينهن ۾ ڪو ڪم نه ڪريو، ان ۾ انهن اختلاف ڪيو ۽ چيو ته اهو ڏينهن جمعو نه، بلڪ ڇنڇر هئڻ گهرجي، هڪ ننڍي جماعت کان سواءِ، جيڪا حضرت موسىٰ عليه السلام جي حڪم جي تعميل ۾ جمعي جي ڏينهن تي ئي راضي ٿي وئي هئي. الله تعالىٰ يهودين کي ڇنڇر جي اجازت ڏيئي ڇڏي ۽ شڪار حرام فرمائي آزمائش ۾ وجهي ڇڏيو. پوءِ جيڪي ماڻهو جمعي جي ڏينهن تي راضي ٿي ويا هئا سي فرمانبردار هيا ۽ حڪم جي فرمانبرداري ڪئي. باقي ماڻهو صبر نه ڪري سگهيا، تن شڪار ڪيو ۽ نتيجو هي نڪتو جو مسخ ڪيا ويا. اهو واقعو تفصيل سان سورة اعراف ۾ بيان ٿي چڪو آهي.

و٢٨٢ هن طرح ته تابعدار کي ثواب ڏيندو ۽ گنهگار کي سزا ڏيڻ فرمائيندو. هن کان پوءِ محبوب سيدعالم صلى الله عليه وسلم جن کي خطاب فرمايو وڃي ٿو.

و٢٨٣ يعني خلق کي دين جي دعوت ڏيو. و٢٨٤ پڪي تدبير مان مراد اهو محڪم دليل آهي، جيڪو حق کي واضح ۽ شبهن کي ختم ڪري ڇڏي ۽ سهڻي نصيحت مان ترغيبات ۽ ترهيبات مراد آهن. و٢٨٥ بهتر طريقي مان مراد هي آهي ته الله تعالىٰ جي طرف ان جي آيتن ۽ دليلن سان سڏيو. مسئلو: هن مان معلوم ٿيو ته حق جي دعوت ۽ دين جي حقانيت جي اظهار جي لاءِ مناظرو جائز آهي. و٢٨٦ يعني سزا گناهه جيتري هجي، ان کان وڌيڪ نه هجي. شان نزول: جنگ احد ۾ ڪافرن، مسلمانن جي شهيدن جي منهن کي زخمي ڪري سندن شڪلين کي تبديل ڪيو هو ۽ انهن جا پيٽ چيري ڇڏيا هئا، انهن جا عضوا ڪٽي ڇڏيا هئا. انهن شهيدن ۾ حضرت حمزه به هو. محبوب سيدعالم صلى الله عليه وسلم جن جڏهن ان کي ڏٺو ته محبوب سائين جن کي گهڻو صدمو پهتو ۽ محبوب جن قسم کنيو ته هڪ حضرت حمزه رضى الله تعالىٰ عنه جو بدلو ستر ڪافرن کان ورتو ويندو ۽ ستن اهڙو ئي حال ڪيو ويندو. ان تي هي آيت ڪريمه نازل ٿي. پوءِ حضور محبوب سائين جن اهو ارادو ترڪ ڪرڻ فرمايو ۽ پنهنجي قسم جو ڪفارو ڏنو. مسئلو: مُثلا يعني نڪ، ڪن وغيره ڪپي ڪنهن جي صورت کي تبديل ڪرڻ شريعت ۾ حرام آهي (مدارڪ). و٢٨٧ انتقام نه وٺو. و٢٨٨ جيڪڏهن اهي ايمان نه آڻين. و٢٨٩ ڇو ته اسان توهان جا مددگار ۽ ناصر آهيون.